

ՄԱՆԿԱՎԱՐԺԱԿԱՆ ԱՄՍԱԳԻՐ

ՄԱՆԿԱՎԱՐԺԱԿԱՆ ԱՄՍԱԳԻՐ

1885. ՄԱՐՏ.

№ 2

ԱՊՐԻԼ. Բ. ՏԱՐԻ

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Եջ.

1. Իմ Մաղթանք (բանաստ.) 69
2. Կրթութեան քանի մի հիմնական հարցեր. 70
3. Ինչից սկսելու է կրօնի առաջին դասերը. 83
4. Մանկական խաղեր 87
5. Մարզուանի Հայերի բարոյական վիճակը
(Փոքր Ասիայում) 92
6. Ֆրանսիայի մանկավարժանոցները ներքին
կազմակերպւթիւնը 99
7. Մանկավարժ դոկտոր Կէռի մահ 105
8. Դպրոցական տօները և յիշատակ մեծամեծ
մարդիկների 108
9. Ժամանակ տնտեսւթ սովորեցնելու է ման-
կութենից 110
10. Ամէքիկական դպրոցների ծառերի օր—
Arborday. 112
11. Ֆրանսիայի ազգային լուսաւորութեան տա-
րեկան ելեմտացոյց 114
12. Խմբագրական Յիշատակաւորան 119
13. Խմբագրութեան պատասխաններ կազմի 2 երկո.
14. Մանուցմունք կազմի 3 և 4 երեսներում.

ԱՐԱՆՅԻՍ

ՄԿՐՏԻՉ ԴԱՆԱԴԱՐԱՆՆԵՐԻ ՏՊԱՐԱՆ

1885

ԽՄԲԱԳՐՈՒԹԵԱՆ ՊԱՏԱՍԽԱՆՆԵՐ:

Նշառաւ ինդրելու մեզ բազմաթիւ զխմօղներին:
 Եթէ լոմանայիք, թէ որքան ցաւ և վիշտ ենք զգում
 միշտ թէ ձեր նամակներ ստանալիս և թէ ոչ
 բռնէիս, որ չենք կարողանում ձեր ինդրել կատա-
 րել—ձեզ օգնելու, և անհաշիւ էք, կարծես ան-
 սիրտ եւ ան
 մեր բացասել:
 Մանկութանս ժամանակս խալցիկայում,
 վարժանոցն իւր
 վճար բաժան
 զիւրներ ունեն
 քերը, մենք
 զեցօղ զպիւրն
 կօշիկներ, զո
 Թողնենք մ
 չեն միշտ: Սորա հետ հոյեպէս պարտք ենք համարում
 արտաքուստ մեզ զխմօղներէջ գոնէ մին—Երկուսին
 բաւականացնել, իսկ առաւել շատերին անբաշխա-
 քար բացասել: Մեզ զխմօղները թող համոզված լի-
 նին, որ եթէ որեւիցէ հար ունենայինք, երբէք չէս
 մերժվի նոցա ինքիւր:

395

ՄԱՆԿԱՎԱՐԺԱՆՈՅ

ՄԱՆԿԱՎԱՐԺԱԿԱՆ ԱՄՍԱԳԻՐ

Խաղաղանչիւր տետրը 2
Թերթ: Երկու ամիս 1 տետր:
Տարեկան գինը 3 ման.

Հասցէն. АХАЛНИХЪ.
Редакция МАНКАВАРЖА-
НОЦЪ.

1885. ՄԱՐՏ.

№ 2

ԱՊՐԻԼ. Բ. ՏԱՐԻ

Faisons notre devoir, (Մենք մեր պարտքը կատարենք,
le reste est vanité. մնացածն ունայնութիւն է:)

Ի Մ Մ Ա Ղ Թ Ա Ն Ք:

Մեծ պատի օրեր անցան գրնացին,
Եւ կատարելու վսեմ տօն գառկին,
Նոյն սովորական աղմուկ և շարժում,
Նոյն ունայն կեանքի հոգսեր ենք տեսնում:

Եւ միշտ միևնոյն... Նոյն օր և նոյն ժամ,
Տաճարն հաւաքված, նոյնպէս այս անգամ,
Կշնորհաւորեն տօն, միմեանց տալով
Յուզայի համբոյր, Քրիստոս կոչելով...
„Ողջւեր, վարդապետ... Ա՛խ նոյն ծէս... Լոկ ծէս..
Ամենայն տարի, դարեր միապէս....

Եւ երբ ամեն տեղ կսկսեն կրկնել
Քրիստոսյան բեաւ խօսք,-կցանկամմաղթել.
Յարութիւն արա դու մեր մէջ, ով Տէր,
Կենդանացրու մեզ և մեռած խիղճ մեր...

ԻՇԽԱՆ ԱՍԳԵՍՏԻՆԻ

ԿՐԹՈՒԹԵԱՆ ՄԻ ՔԱՆԻ ՀԻՄՆԱԿԱՆ ՀԱՐՑՆԵՐ:

Յօդուածովս երկու նշատակ ունիմ. 1) ցոյց տալ որ մեր մանուկներն կրթութեան գործը շատ կաշումէ և 2) մի քանի խորհրդածութիւններ անել, թէ ինչ ճանապարհով ընթանալու է կրթութեան գործն մէջ:

Մասնաւոր լին յորհուրդ և լին հոգով անհատներն իբրորդ և ասորի-ժողովար է դարձանու: Առաջնի ապացոյց է այն հանգամանքը, որ ծնողները զարմանումին, երբ տեսնումեն փոքր մանուկներին յանկարծ մեծ մարդ դարձած, իսկ երկրորդի ապացոյց այն է, որ 6—7 տարեկան մանուկը չէ կարող հասկանալ իւր յարաբերութիւնը դէպի երկիրը, և երկրի յարաբերութիւնը դէպի մոլորակները և արեգակը:

Սակայն մարդն մէջ որոշումենք երեք հասակ, որոնցից իւրաքանչիւրն ունի իւր բնաւորանիշ յատկութիւնները, և ամենայն մարդ պիտի ապրի այդ երեք հասակով, հակառակ դէպքում նա կ'ընասվի: Այդ 3 հասակներն են. 1) մանկական, 2) երիտասարդական և 3) այրական:

1)՝ Մանկական հասակ: Մասնաւոր լինուի ասորին որքան ասորուն է իրայն ներշնչութիւն, նա չունի անցեալ և չէ հետաքրքրվում ապագայով: Եթէ նա քաղցած է, պէտքէ իսկոյն յաղեցնել նորան, և ոչ հանգարտեցնել ապագայ խոստմունքով, ապա թէ ոչ կ'սկսէ լալ և աղաղակել: Հետզհետէ նա անհետմէ անցեալ կեանք, որն հիման վերա զաղալար է կազմում ապագայի մասին և սկսվումէ նորա հոգուն ընդունոյն գործունէութիւնը: Մանուկն անցեալ

Վեանքը ես անուանումեմ «պաշար»։ Այս հիմամբ կարելի է բացատրել մանուկի շարաբերութիւնը դէպքն արտաքին աշխարհը և նորա մտաւոր հօրիզօնը։

Մանուկի յարաբերութիւնը դէպքի արտաքին աշխարհը նրա համար է, այսինքն նա բնութենից ամենայն ապաւորութիւն ստանում է լուսանկարի ազդեցութեամբ, առանց իւր կողմից որեւէ հոգեկան գործունէութիւն արտայայտելու, և շատ բնական է, որովհետեւ նա չունի այն քան «պաշար», որ նոր ապաւորութիւնները համեմատէ հներն հետ և ընդհանրացնէ։ Մանուկ հոգեւոր կոշտ է, որովհետեւ նա բազմաթիւ միտքն այն քաներից, ինչոր մանուկի առաջ գտնվում են։

Որովհետեւ մանուկի պաշարը մեծ չէ, որի հիմամբ կատարվէր որեւէ հոգեկան գործունէութիւն (համեմատութիւն, ընդհանրացում), այդ պատճառով մանուկի յիշողութիւնը չափազանց սուր է, իսկ աշխարհային Սեւեի ասածով «կարծախիս և անխառն է»։ Նոր հեղուկ հետէ մանուկի մէջ աւելանում է պաշարը, այն ժամանակ թուլանում է նորա կրտսերականութիւնը և յիշողութեան գոյութիւնը և զարգանում են նորա մէջ նոր ընդունակութիւններ—կամեմարութիւն և ընդհանրացումներ։

2) Երկրորդ աստիճանի համար։ Այս հասակում թէև մանուկը դորձեալ ասլում է ներկայում, բայց ներշնչութեամբ ասած, անդամային ապագան։ Նորա պաշարը արդէն թօյլ է տալիս ազատուի մասին գաղափար կազմելու և նորան ձգտելու, բայց որովհետեւ ապագան աւելի հրապուրիչ է թուում քան թէ է իսկապէս և շատ դժուարութիւններ է ներկայացնում, այդ պատճառով երկրորդ աստիճանը շատ անգամ սխալ-

ների մէջ է ընկնում, բայց այդ սխալները անհրաժեշտ են և աւելի են անփորեցնում մարդիս քանթէ որևէ ուրիշ մի բան:

Ասում են. «Այն մարդը մեծ չելինի այրակամ հասակում, ով որ սխալներ չէ արել մանկութեան ժամանակ»:

3) Այրական հասակ: Այս հասակում մարդս ձեռք է բերում ուսմամբ և փորձով կատարեալ պաշար, ուրեմն և կատարեալ զսղափար ապագայի մասին: Այս ժամանակ մարդի կեանք շատ թույլ է կապված ներկայի հետ, նա գլխաւորապէս ապրում է ապագայով. ապագան է ուղղութիւն փախնելու: Եւ այն:

Իսկ ինչ որ վերաբերվում է ծերութեան հասակին, դա նախագուշակ է մահի. որովհետև այդ հասակում համարեալ բոլորովին կտրվում է ծերունու կեանքը արտաքին աշխարհի տպաւորութիւններից, նա չէ հետաքրքրվում ներկայով, ուրեմն չունի և զրգիչ ապագայ կեանքի համար, նրա գործարանները լուսանում են և վերապէս հանգում:

Աւելի առաջ ունենալով մարդի հոգեկան զարգացման այս ընդհանուր նկարագրութիւնը, մենք կարող ենք բացատրել մանուկների զանազան յատկութիւններ:

ա) Դիւրաշարժութիւն: Մանուկը երկար ժամանակ չէ կարող իւր ուշադրութիւնը կեդրոնացնել մի առարկայի վերա, այդ սրտածառով նա դիւրաշարժ և կրակոտ է:

բ) Բարկութիւն: Մանուկը շատ է բարկանում նորա համար, որ իսկոյն չենք կատարում նորա ցանկութիւնները, այլ ուշացնում ենք, մինչդեռ նա

տալուձէ միայն ներկայով և պարզ գաղափար չունի տալազայի մասին, նոյն հիմամբ շուտ է անցնում նորա բարկութիւնը, երբ նորա ցանկութիւնները իսկոյն կատարումենք:

գ) Ետականութիւն: Մանուկի ետականութիւնը շատ բնական է: Նեղ մտաւոր հօրեղօն ունենալով, նա կարծում է, որ ամենայն բան իման համար է ստեղծված, մինչև անգամ մօրը համարելով իւր սեփականութիւնը, չէ կամենում, որ նա ժպիտ անգամ ցոյց տայ ուրիշներին: Ասում են, որ մանուկը քարի է. սա դարձեալ հետևանք է նորա ետականութեան: Օրինակ. ճանապարհին նա տեսնում է մի խեղճ կատու և իբր բարեսրտութեամբ տանում է տուն, իսկ թէ նա ետականութենից դրզված տաքաւ սուն և ոչ բարութենից, երևում է նորանից, որ իբր կատուն այլ ևս նորան չէ գուարճացնում և չէ հետաքրքրում, նա անխնամ է թողնում կատուն, մինչև անգամ դարձեալ դուրս է ձգում:

դ) Խստութիւն: Մանուկը խիստ է վաշիւում շինքի, կատուների, թիթեռնիկների հետ և այլն, և նոցա տանջում է: Սորա պատճառն այն չէ, որ մանուկը ցանկանում է գուարճանալ նոցա տանջանքով, այլ ետականութիւն է, և այդ բանը կատարվում է անգիտակցաբար: Լինելով ետական, նա կարծում է, թէ իրաւունք ունի նոցա հետ ամեն բան անելու, մանաւանդ որ նոցա տանջանքը իրան գուարճութիւն է պատճառում: Մեծները խօսքով համոզում են մանուկին, որ կենդանիներին չչարչաքէ, բայց նա դործով շարունակում է, որովհետև ասելու է միայն ներկայով, իսկ ներկան նորան

դուարձութիւն է պատճառում: Այս դէպքում աւելորդ է ծնողներին պատիժը:

ե) Նախանձ: Սա ևս հետեանք է ետականութեան: Մանուկը սկսում է նախանձել, երբ տեսնում է, որ մայրը խօսում է ուրիշների հետ, որովհետև նորա կործելով, մայրը իրաւունք չունի ուրիշ հետ խօսելու:

զ. է) Ետականութեան հետեանք է, որ մանուկը չունի դադաւար սեփականութեան և գողութեան մասին:

ը) Անհոգութիւն: Մանուկը ապրելով միայն ներկայով, բնականաբար անհոգ կլինի ապագայի մասին:

թ) Պարզութիւն: Մեր հոգեկան դրութիւնը ուրիշին արտաբայաւոր մի պահանջ է, որով մեծերս, փորձաւոր լինելով, երբեմն այն չենք ասում, ինչ որ մեր մէջ կայ, իսկ մանուկը չունի փորձ, ուստի և բայ է անում իւր հոգեկան աշխարհ:

ժ) Բարոյականութիւն: Մանուկը գործում է շահասիրական տեսակէտից, այսինքն նորա բոլոր գործերը չափում են այն օգտով կամ վնասով, որ հետեանք են նորա գործերի: Մանուկը միշտ աշխատում է յոգուտ իւր գործի: Բուն մտքով բարոյականութիւն չէ կարելի պահանջել նորանից, որովհետև դա կդարգանայ նորա մէջ միայն այն ժամանակ, երբ կդարգանան հոգու մեւ կողմերը, երբ մանուկը պաշարով հարստանալով և իւր նեղ մտաւոր հօրիզօնը ընդարձակելով, կհասկանայ, որ նա ապրում է շատ մարդկեան և ամբողջ մարդկութեան հետ, ուրիշ խօսքերով, երբ նորա շահերը կընդհարվին միւսների շահերի հետ և նա կըմբռնէ:

[Թէ չէ կարելի ամեն բան չափել այն չափով, որ
բոլ չափումէր: Այս հիմամբ դժուար է հաւատալ
որ ծնողները կարողանան բարոյական ճշմարտու-
թիւններ սերմանել մանուկի մէջ, այն ևս սլափութ-
ներով, որոնք աւելի աստիուծիւն կգտրթեցնեն
մանուկի մէջ պէպէ բարոյական ճշմարտութիւնները:

Ժա.) Հարցասիրութիւն: Մանուկի հարցասիրու-
թիւնը շատ բնական է: Աշխարհ գալով, նորա հա-
մար ամեն բան նոր է, նա կամենումէ ամեն բան ի-
մանալ, մտաւորապէս զարգանալ, ինչպէս որ զար-
գանումէ ֆիզիքապէս, այդ պատճառով նա զանա-
զան հարցմունք է անում և [Թէ և նորա հարցերը ան-
կապ են և չէ աշխատում ամեն բանի բացատրու-
թիւնը իմանալ, այնու ամենայնիւ չէ կարելի միայն
այդ հիմամբ նորա հարցասիրութիւնը անօգուտ հա-
մարել նորա հոգեկան զարգացման համար, որով-
հետև մեծ պաշար չունենալով, չէ կարող բացա-
տրութիւններէ մեծ մասը հասկանալ, մանաւանդ
որ նորա ուշադրութիւնը կարճատև է և անկայուն:
Ընդհակառակն կրթութեան գլխաւոր խնդիրներից
մէկն է, բաւականութիւն տալ մանուկի հարցա-
սիրութեան և օգտաւէտ կերպով գործադրել նորան:

Նկարագրելով մարդի հոգեկան զարգացման ճա-
նապարհը, աչքի առաջ չունեցայ երկու կէտ, որոնց
պատճառով մանուկները տարբերվումեն միմեան-
ցից, այսինքն այն մթնոլորտը, որի մէջ ապրումեն
նորա և ժառանգականութեան օրէնքը, որովհետև
ընդհանրապէս առնելով, իւրաքանչիւր կանոնաբար
զարգացող մանուկ պիտի ունենայ վերոյիշեալ ընդ-
հանուր յատկութիւնները և մենք պիտի կրթենք

մանուկներին, այդ յատկութիւնները աչքի առաջ
ունենալով, հակառակ դէպքում կլնասենք նոցա
թէ ֆիզիքապէս, թէ մտաւորապէս և թէ բարոյա-
պէս:

Ցաւով սրտի պիտի խոստովանենք, որ մենք,
ճիշդն ասած, ամենեւին չենք մտածում մեր մա-
նուկներէ կրթութեան վերա: Սեր հայրերը և մայ-
րերը լրջօրէն խօսում են միայն թատրօնների և
խնջօքների վերա, այլև թէ ինչպէս է կարված
Գ-ի շորը, ինչպէս անճաշակ էր օր. Է-ի հագուստը
և այլն, իսկ կրթութեան գործում ծնօղները լուրջ
են լինում միայն այն ժամանակ, երբ մանուկին
պիտի պատժեն և ծեծեն:

Հետաքրքիր է միւս կողմից քննել թէ ինչպէս
են պատրաստւում մանուկներին կրթելու համար
մեր տաք գլուխ երիտասարդներն և անմեղ օրի-
որդները, որոնք ապագայում հայր և մայր են լինելու:

Առաջին նուագում այս հարցը լիօք ինչ պնդա-
կան է թուում, որովհետև կարող են ասել. մթթէ
կարող է գեղեցիկ, սերալիւ և ճարպիկ երիտասարդը
լրջօրէն զբաղել մանուկներէ կրթութեան խնդր-
ներով: Ի՞նչ են մանուկները և ի՞նչ են կամենում
նոքա: Եթէ կայ կարողութիւն, նոցա կուտեցնեն և
կհագցնեն: Եթէ նոքա աղաղակեն, կտանեն հօռւ,
մանկանոց, որ չլավի նոցա ձայնը: Եթէ այնտեղից
ևս չլավի, կպատժեն: Այստեղ մտածելու և սովորե-
լու ի՞նչ կայ:

Նոյնքան անբնական է պահանջել, որ վերջի-
շեալ խնդիրներով զբաղեն մեր քնքոյշ էակներ,
օրիորդները, որոնց համար ոչինչ կուպիս և երկրա-

ւոր բան չկայ, այլ կան միայն թատրոններ, խնջօյքներ, պարեր և քաղցր խօսակցութիւններ։ Կրթութեան գործի վերա այս տեսակ հայեացք ունենալով, քնքոյշ էակը, երբ մայր է դառնում, չգիտէ ինչ անէ անօգնական մանուկի հետ։ Կամ ինքն է կրթում, ըստ իւր հոգեկան տրամադրութեան, երբեմն չափազանց գորովելով, երբեմն չընչին բանի համար ծեծելով և գոչելով, և կամ յանձնում է նորան ծառաների լիազօր հոգատարութեան, որոնք և կրթում են նորան։

Ինձ ի հարկէ կառարկեն թէ խօսքերիս մէջ շատ չափազանցութիւններ կան, թէ մայրը տղային երբէք չոր չի ցանկանայ, թէ նա սիրում է նորան։ Շատ ճշմարիտ է, բայց մի թէ չեն հետևում և սերող մայրերը այն կրթութեանը, որի մէջ ծեծը նշանաւոր դեր է խաղում։ Սորան ապացոյց է մեր ամենօրեայ փորձը։ Հաստատ կարելի է ասել, որ մեղանում մանուկի վզակոթին հասցնել, գոչել բարկանալ նորա վերա առանց պատճառի, ամեն քայլափոխում պատահող փաստեր են, որի վերա մեղանից մէկը հազիւ թէ լուրջ ուշք է դարձնում գոնէ հեռուից։

Այժմ հարցնենք թէ ինչպէս է գարդանում մանուկին հոգին այսպիսի պայմանների մէջ։

Նախ և առաջ առաջ կրեցեմ թէ ծնողները ինչ տեսակ յարաբերութիւններ ունին դէպի իրանց մանուկները։

1) Մի քանի ծնողներ աշխատում են իրանց մանուկներին պատրաստել հասակաւորի այս կամ այն տիպը։

2) Միւսները ամենեւին աչքի առաջ չունին որեւէ որոշ նպատակ, այլ գործում են ամեն անգամ իրանց հոգեկան տրամադրութեան համաձայն և այս տեսակ կրթութիւնը ամենից շատ է տարածւած:

Առաջին կարգի ծնողները աշխատում են իրանց մանուկներին պատրաստել հլու, հնազանդ և սիրող որդիներ և կամ քաղաքավարի և բարեւայել մարդիկ:

Մի քանի ծնողներ աշխատում են կանոնաւորել մանուկների յարաբերութիւնները դէպի իրանց, միւսները դէպի ուրիշներ: Առաջին տեսակ ծնողների գլխաւոր պահանջն այն է, որ մանուկները մեծերի առաջ լինին Աստուծու դառն, հլու, հնազանդ և սիրող որդի, և այս նպատակին հասնելու ամենաազլխաւոր միջոց համարում են պատժի երկիւղը, ծեծը և ճնշումն, որ եւ չափազանց վնասում է մանուկներին, որովհետեւ սորա ապրումն շատ զրսււլած, ոչ թէ հասկանալով նորա օգուտը, այլ պատժի երկիւղից և նոցա մէջ զարգանում է միայն երկիւղ դէպի ծնողները և ոչ անկեղծ սէր: Բացի սորանից մանուկները սիրում են ազատութիւն, բայց որովհետեւ ծնողները խլում են նոցա ազատութիւնը, շատ անգամ ևս ծեծում են, այդ պատճառով նոցա մէջ զարգանում է ատելութիւն դէպի ծնողները և չարախնդական զգացմունք: Բայց մանուկները ոչինչ չեն կարող անել ծնողներին, որովհետեւ նոցանից վախենում են, այդ պատճառով իրանց չարախնդական զգացմունքը թափում են փոքր եղբայրների, քոյրերի և կենդանիներին վերա: Այլև մանուկները սիրում են խաղալ, բայց ծնողների և մե-

Տերի առաջ նորա սխաի լինին հլու, հանգարտ, այդ պատճառով նորա երևումեն այդ յատկութիւններով միայն մեծերի առաջ, խի երբ մեծերը հեռանումեն, այն ժամանակ մանուկները սխումեն ապրել իրանց բնական կեանքով, սորա հետեւանքն այն է, որ մանուկները սովորումեն կեղծել, սուտ լեզուել և խաբել:

Մեծդները ուշխատումեն սերմանել մանուկներին մէջ բարոյական սկզբունքներ, այն եւս պատժի երկեղով և ճաղկածեծով, որը բոլորովին հակառակ է բարոյականութեան և որը այնքան վատ ազդեցութիւն է թողնում մանուկներին վերա, որ նոքա քսկումեն ատել բարոյական սկզբունքները և շատ անգամ նոցա հակառակ գործել:

Ճշելով մանուկին, մեծդները դադարեցնումեն նորա հոգեկան զարգացման կանոնաւոր ընթացքը, նորա մէջ սխումեն զարգանալ միայն զաժ յատկութիւնները և բնագոյմունքը, որոնք նշանեն հաշմանդամութեան և այս կեանքով մանուկը շարունակումէ ապրել, մինչև կմեռնի հաբը: Նորա մեռնելուց յետոյ մանուկը արդէն երկտասարդ դարձած, իրան ազատ է զգում և անձնատուր է լինում ինճոյքներին և էատաղի իրախճաններին. նա կոռումէ, հայհոյումէ և ամեն բան ոչնչացնումէ: Մեծդները կրթել են նորան բռնակալարար, և նախկին ստրուկը դարձել է բռնակալ: Միւսոյն կերպով է վարվում նա իւր մանուկներին հետ և միւսնոյն իրողութիւնները միշտ կրկնվումեն: Ահա մի քանի մեծդներին կրթութեան եղանակը, Բոսնիան միս Կղանախին: Կտն մեծդներ, որոնք աշ-

խատումեն պատրաստել իրանց մանուկները քա-
րեկերթ և բարեվայել մարդիկ: Նոցա հասկացո-
ղութեամբ բարեվայել նշանակումէ այն, որ մա-
նուկը աղմուկ չբարձրացնէ, չաղաղակէ, այլ հան-
դարտ խօսէ մեծերի նման, ձեռները ոտները չշար-
ժէ, գլուխը թափ չտայ և այլն, մի խօսքով նա
պիտի պահէ իրան հասակաւորի նման:

Այս տեսակ կրթութեան մասին գաղափար տա-
լու համար առաջ կրերեն մի դէպք թէ ինչպէս հայրը
կրթումէր իւր որդուն: Հայրը ընտանիքով նստած
են ճաշի, մանուկի անունն է Գէորգ: Հայրն ասումէ.
«Գէորգ, ձեռներդ»: «Գէորգ, մի շարժեր,»: «Գէորգ,
այդպէս չէ կարելի նայել»: «Գէորգ, ինչպէս ես
բռնած դանակդ և այլն»: Այսպիսի շարունակ ճշն-
շմամբ մանուկներին զրկումեն կանոնաւոր կեան-
քից, նոքա կորցնումեն այն ամենն, ինչ որ ման-
կական է, կենդանութիւն շարժմունքի մէջ, բարձր
ձայն, սէր դէպի խաղերը, հարցասիրութիւն, պար-
զասիրութիւն և այլն:

Թէ որ աստիճան ծնօղները չեն ճանաչում մա-
նուկի հոգին, ցոյց է տալիս այն, որ շատ անգամ
ծնօղները սէրը աւելի վնաս է բերում մանուկին,
քան թէ օգուտ: Յայտնի է, որ համարեա ամեն ըն-
տանիքում կայ մի սիրելի: Շատ պատճառներ կան
այդ երեւոյթի առաջանալուն, բայց ամենագլխա-
ւորը նոյն ինքն ծնօղների մտքի և զգացմունքի
խանգարումն է: Ծնօղները շատ բան չեն թոյլա-
տրում մանուկներին, ինչոր թոյլատրւումէ հասա-
կաւորներին և շատ բնական է, բայց թոյլ չտալ
մեծ մանուկին այն, ինչ որ թոյլ է տրւում փոքրին,

և կամ մեծին պատժել որեւէ չկէին բանի համար, իսկ փոքրին թոյլ տալ այդ բանը, նշանակում է խանգարված միտք և զգացմունք ունենալ և անարդար կերպով վարվել մանուկներին հետ. հետևանքը այն է լինում, որ «սերելիները» հասկանում են այն առաւելութիւնը, որ ցոյց են տալիս ծնողները նոցա միւսների առաջ և ըմբռնելով ծնողների թոյլ կողմը, նոքա հարկաւոր դէպքում միշտ ոգտովում են գորանից, այսինքն լացով, կեղծելով և հիւանդ ձևանայով նոքա ամեն բան ձեռք են բերում և աշխատում են միշտ իրանց խօսքը անել: Այսպիսի բնաւորութեան զարգանալուն նպաստում է այն համազամանքը, որ ծնողների աչքերը միշտ սիրելիների վերա են և մենք փորձով գիտենք, որ սիրելիները ապագայում աւելի վատթար և սառնասիրտ մարդիկ են դուրս գալիս, քան թէ այն մանուկները, որոնք սիրելի չեն համարված և ծնողների հսկողութիւնը միշտ չէ եղած նոցա վերա:

Ուրեմն եթէ ծնողը անսահման սէր ունի դէպի իւր մանուկները, բայց այդ սէրը գիտակցական չէ, և նա չէ ճանաչում մանուկի հոգին, այն ժամանակ նորա սէրը վնաս կբերէ մանուկներին և ամենազարհուրելի պատիժ մարդկութեանը, որպիսին կարող է հասցնել միայն չար և դժոխային ոգին:

Ակզնախան ուսուցումը նոյնչափ աննախանձելի զրութեան մէջ է գտնվում, որչափ և կրթութիւնը: Սորա ապացոյց կարող է լինել այն հանգամանքը, որ ծնողները մանուկի հարցասիրութեանը նայում են թեթեւ աչքով, իբրև անօգուտ բանին, մինչդեռ դա մանուկի սլահանջն է և զարգացման

դիտարար միջոցներից մին, որովհետեւ իւր հարցասիրութեամբ նա միշտ ձգտումէ հասկանալու բնութեան երևութները, որը (բնութիւնը) ոչ միայն տալիս է մանուկին գիտութիւն, այլ միեւնոյն ժամանակ դարգացնումէ նորա միտքը, զգայարանները և սովորեցնումէ ամեն բան պիտել:

Այժմ կտրելի է հարցնել, թէ բնութեան տեղ ծնողները լինչ աղբիւր են ցոյց տալիս մանուկի հոգու սկզբնական զարգացման համար: Նորա մի աշխարհի զարգացմար են կազմել. մենք կարող ենք դաշգանալ գրքերով, ուրեմն ալետքէ կարդալ գիտենալ: Հետեւաբար մանուկի հոգեկան զարգացման համար անհրաժեշտ է, որ նա կարդալ գիտենայ: Եւ ծնողները ամեն եռանդով աշխատում են աղբ բանի համար, առանց միւս կորմից հասկանալու մածուկի հոգին: Որքնախով պարզենք:

Մի օգէտ մայր աշխատումէ հասկացնել իւր մանուկին, թէ նա խոզարած կզառնայ, եթէ միշտ չկտրուայ, այն ամուսնէ և հեռանումէ մանուկից: Դալիս է մանուկի մեծ եղբայրը, միեւնոյն բանն է պնդում և դարձեալ հեռանում: Մանուկը թէն չէ դրաշմ իւր տօաշին խաղալիքով, բայց և չէ պարագում, նորա խելքն ու միտքը խաղալիքի հետ են, այսպէս անցնում են նոյա օրերը առանց մտքիցն անգամ անցնելու, թէ նա խոզարած կզառնայ: Կամ թէ առանց մանուկի հոգեկան զարգացումն տեքի առանց ունենալու, տալիս են նորան Նարեկ, կտակաւորան և ուրիշ գծուարիմաստ գրքեր: Այսպիսի միջոցներով մանուկներին հասցնում են բարոյական անուշանք, որի վերաւ աւելանումէ և ձեռք:

այն թեթեամիւս համոզմամբ թէ «ուսումն գտուն է, իսկ պատու քաղցր»:

Պատուէն այն է լինում ինչոր վայելումենք:

Մ. Ա.

ԻՆՉԻՅ ՍԿՍԵԼՈՒ Է ԿՐՐՆԻ ԱՌԱՋԻՆ, ԳԱՍԵՐԸ:

Դպրոց մտնելիս մանուկները մեծ մասամբ շատ թույլ գաղափարներ ունին Աստուծու մասին: Այս գաղափարներն անորոշ, մութ, անճիշդ, խորքեմն ևս սնտոխապաշտ են: Սխալված չեմ լինի, եթէ ասեմ, որ մանուկներն ունին միայն երկու գաղափար Աստուծու մասին, մին թէ Աստուած բարերարումէ մարդիկներին, միւսը թէ Աստուած պատժումէ մարդիկներին: Մանուկները դպրոց մտնելիս սորանից աւելի ոչինչ չգիտեն Աստուծու մասին: Պէտքէ նկատել, որ պատժող Աստուծու գաղափարն աւելի է մանուկներն մէջ քանթէ բարերարող, սիրող Աստուծու գաղափարը:

Կրօնուսոյցը պիտի սկսէ իւր դասերը Աստուած և Նորա յատկութիւնները ճանաչեցնելով մանուկներին, մանաւանդ որ շատ շուտ են սկսում ընդհանրապէս աղօթքներ սովորեցնել: Բայց աղօթքը հիմնված է Աստուած ճանաչելու վերա, ինչպէս կարօղ է մանուկը գիտակցաբար աղօթել առ Աստուած աշխնքն խնդրել Նորանից ոչորմութիւն և շնորհ, գոհանալ Նորանից և իսաւարտել Նորան, եթէ չունի ճիշդ գաղափարներ Աստուծու և Նորա յատկութիւնները—ամենակարողութեան, բարութեան, անկեղծաստութեան մասին: Հռչակաւոր արտայայտել

մանկաւարժ ալ. Դիտտէս իւր գործնական մանկաւարժութեան ծրագրի մէջ ասումէ, որ կրօնական զարգացումն հնարաւոր է նոյն իսկ ամենափոքր հասակում տեսանելի բնութիւն դիտելով: „Արեգալը, լուսինը, աստղային երկինքը, որոս եւ կայծակը, հողմ եւ ամպերը, զանազան օդային երեւոյթները, տարվան եղանակների փոփոխութիւնը, երկիրն իւր գեղեցկութիւններով, իւր հարուստ բազմատեսակ կեանքով,—ահա սօքա են այն առարկաները, որոնց մէջ մանուկն սիրտը զարմացմամբ զգումէ բարձրագոյն զօրութեան ներկայութիւնը: Նորա նկատողութիւնները, նորա նախագգացմունքը ստիպումեն նորան մտածելու: Նա կամենումէ իմանալ. իրտեղից, քնչի ամեն բան կայ, եւ անհամար հարցեր է առաջարկում, որոնց կարօղ ենք պատասխանել ոչ այլապէս, բայց միայն ցոյց տալով Աստուած: Այստեղ են ահա կրօնական ճանացողութեան հիմերը եւ այստեղ են ներկայանում միջոցներ հասկացնելու մանուկին մի, ամենախարօղ, ամենիմաստ, ամենաբարբի Աստուծու գաղափարը,“:

Ամենից առաջ կրօնուսոյցը պիտի տպաւորէ մանուկի մտքում, թէ Աստուած անսահման սէր է, թէ ամենայն ինչ գոյացել է աշխարհում եւ մենք ինքներս գոյութիւն ունինք աշխարհում միայն Նորա ամենաբովանդակ սէրով եւ թէ Նա մեզանից ոչինչ է ցանկանում, բայց միայն նոյնպէս սէր դէպի Նա եւ դէպի մեր նմանները: Յօժարեցրէ՛ք մանուկներին Աստուած սիրելու եւ երբ սէրը նոցա մէջ դարձած կլինի, այն ժամանակ իրանք կցանկան

և Լիսնդրեն, որ նոցա սովորեցնեն Աստուծու Հետ
Հաղորդակցութիւն ունենալ: Ահա այդ միջոցին այս
նարստակով պիտի սովորեցնէք նոցա աղօթքը: Այս
ժամանակ աղօթքը նոցա համար պարտականու-
թիւն չի լինի, այլ նոցա սրտի պիտոյք: Նորա իրանք
Լիսնդրեն, որ նոցա սովորեցնեն աղօթքներ և չեն
ձանձրանայ նոցա սովորելով:

Վերջապէս Կրօնի դասերը կարեւոր է սկսել Ա-
ստուծու և Նորա յատկութիւնների մասին խօսելով
նորա համար, որ առանց այս ուսման մանուկները
չեն կարող յաջողութեամբ լսել սրբազան պատ-
մութեան դասերը:

Բայց Կրօնի դասադրքերում Աստուծու յատկու-
թիւնների մասին դասեր կամ չկան ամենեւին կամ
Հաղորդվումեն այս համառօտ ձևով թէ «մի է Աս-
տուած յաւիտենական, յաւիտեան կար, կայ և լի-
նելու է միշտ: Ամենայն ինչ ստեղծել է Աստուած
և ոչինչ կարող է լինել առանց Աստուծու: Աստուած
ամենասուրբ և ամենակատարեալ էակ է»:

Աստուածային կատարելութիւնների մանկավար-
ժական բացատրութեանը պատշաճաւոր ուշք դարձ-
րեց ուսական գրականութեան մէջ Դ. Սոխոյով
աւագ երէցը իւր «Бесѣды съ дѣтми о вѣрѣ и
нравственности христіанскоѣ» (Կրօնի և քրիստո-
նէական բարոյականութեան մասին զրոյցներ մա-
նուկների հետ) գրքում, որը առաջագոյն հրատարակ-
վումէր մանկավարժական «Աւուցիչ» ամսագրում:
Շատ ցանկալի կլինէր, որ այս գրքի հետ ծանո-
թանային մեր կրօնուսուցիչները: Ահա ինչպէս է ա-
ռանդում Հ. Սոխոյովը իւր դասերը մանուկներին: Յե-
տագայ կտորը նորա դասի մի մասն է:

Ուսուցիչ։—Պատահած է՝ ձեզ երբեքից հողի մէջ
սերմ ձգել։ Աշակերտ։—Պատահած է։ Ուս։—Ի՞նչ
էր դուք գալիս նորանից, որ դուք սերմ էիք ձը-
գում։ Աշ։—Բուսնումէին տերեւիկներ, և յետոյ ծաղիկ։
Ուս։—Դուք պատրաստեցիք արդեօք այն ծաղիկը։
Աշ։—Ոչ, նա բուսաւ երկրից, իսկ ես միայն սերմ ցա-
նեցի։ Ուս։—Ո՞վ է տուած երկրին այնպիսի ոյժ, որ
բուսցրեց ծաղիկ։ Աշ։—Աստուած նորան այդպէս է
ստեղծել։ Ուս։—Ուրեմն Աստուած ստեղծեց ծաղի-
կը։ Իսկ դուք կիւտողանայիք երկրից ծաղիկ գոյա-
ցնել։ Աշ։—Ոչ։ Ուս։—Մենք չգիտենք գոյացնել այն,
ինչ որ ստեղծել է Աստուած, նշանակումէ Աստուած
անհամեմատ աւելի խելք ունի քան թէ մարդիկ,
Բոլորն ինչ որ ստեղծել է Աստուած, վերին աստի-
ճանին խելացի է այսինքն իմաստուն է։ Երբ դուք
աւելի կձանձութանաք երկրի հետ, այն ժամանակ
ևս առաւել կ'իմանաք թէ Աստուած ինչպէս ամեն
բան իմաստութեամբ է սահմանել։ Եւ որովհետեւ
Նա ամեն բան մեծ իմաստութեամբ է սահմանել։
Նորան ասումենք ամենիմաստ։ Ուրեմն ինչի հա-
մար է կոչվում Աստուած ամենիմաստ։ Աշ։—Աս-
տուած կոչվումէ ամենիմաստ նորա համար, որ Նա
ամեն բան ամենամեծ իմաստութեամբ է սահմա-
նել։ Ուս։—Եթէ Աստուած ամենիմաստ է, կարող
է մթթէ այնպիսի բան լինել, որը Նա չիմանար։
Աշ։—Ոչ, Նա ամեն բան գիտէ։ Ուս։—Այո, մանուկ-
ներ, Աստուած ամեն բան գիտէ։ Նա գիտէ ինչ որ
կար առաջ, այն ևս գիտէ ինչ որ պիտի լինի յե-
տոյ։ Ուրեմն ինչպէս կոչելու է Նորան, եթէ Նա
ամենը գիտէ։ Աշ։—Նորան կոչելու ենք ամենազէտ։

Ուս.—Ուրեմն մենք խմացանք որ ամենակարող Աստուած միևնույն ժամանակ ամենիմաստ և ամենագէտ է։»

Կրօնուսույցը պիտի յօրինէ այս տեսակ քանի մի դասեր, որ զանազան օրինակներով բացատրէ աշակերտներին Աստուծու բոլոր յատկութիւնները։ Իւր դասընթացի սկզբում մանուկներին Աստուծու մասին կանոնաւոր գաղափարներ հաղորդելով պիտի չբաւարանանայ կրօնուսույցը, այլ կարեւոր է, որ յետոյ ևս, ս. գրքի պատմածներ սովորեցնելիս, նորից լիջեցնէ Աստուածային կատարելութիւններ և լրացնէ աշակերտների տեղեկութիւններն այս մասին։ Օրինակ նախահայրերի մեղանշելու մասին պատմելիս, կրօնուսույցը կարօգ է խօսել աշակերտներին հետ Աստուծու արդարութեան վերաւ։ Հրաշքների մասին պատմելիս, Աստուծու ամենակարողութեան վերա, և այլն։ Աւելի նպատակաւարմար կլինէր Աստուծու և Նորա յատկութիւնների մասին խօսելու նիւթը ստեղծագործութեանից վերցնել։ Այսպէս է վարվում և ուսուսանող կրօնագէտ Աթ. Սօխոյաժը։ Միւս տեսքում կառաջարկենք ուսուցիչներին ստեղծագործութեան նիւթից յօրինած օրինակելի մի դաս Աստուծու յատկութիւնների մասին։

Մ. Ա. Ն. Կ. Ա. Կ. Ա. Ն. Խ. Ա. Գ. Ե. Բ.

Ա. Կնմանիս

Այս անգամ կբացատրեմ քանի մի խաղեր։
Մեծերից կամ ուսուցիչներից երկուսը հայր են նրա-

տում. միւսները գոյգ գոյգ դալիս են և առաջուց, իրանց մէջ որոշած անունները յայտնումեն ճայր ճատողներին։ Նոքա ևս կարգով անուանումեն երկու անուններից այն, որը կցանկան. անունի տէրը անցնումէ իւր տնունը արտասանող ձեռ կողմը... Այսպէսով բոլոր տղաները բաժանվումեն երկու հաւասար մասերի, յետոյ իւրաքանչիւր մայր ժողովումէ իւր զաւակներին առանձին տեղեր և նոցանից իւրաքանչիւրին կեղծ անուններ է դնում։ Աւրելի է դնել կամ մետալների, կամ պտուղների, կամ պտտմական անձների և կամ աշխարհագրական տեղերի անուններ. սորանից կարելի է ուրիշ օգուտ ևս քաղել։ Այնուհետեւ իւրաքանչիւր խումբը, միմեանցից 2—3 սաժեն հեռաւորութեամբ դէմ առ դէմ շարվումեն կամ կկողմեն։ Մայրերը մի անգամ զաղտնի կերպով իրանց զաւակներին անունները յիշեցնելուց յետոյ, փոխումեն տեղերը, այսինքն առաջին մայրը գալիս է երկրորդի տեղը, իսկ երկրորդը դնումէ առաջին տեղը։ Այնուհետեւ սկսվումէ բուն խաղը... Ա. մայրը, որ երկրորդի կողմումն է, իւր գլխարկով կամ մի ուրիշ շորով ծածկումէ այդտեղի խմբի անդամներից մինի աչքը և բարձր ձայնով կանչումէ իւր զաւակներից մինին, օր. «Խնձոր»։ Խնձորը կամացուկ, ոտների ծայրերի վերա մօտենումէ աչքը ժպտվածին և թեթեւակի մատով կաշումէ նորան և իսկոյն վերադառնում և իւր տեղը նստում։ Խնձորն իւր տեղը հասաւ թէ չէ, երկու կողմից ևս սկսումեն ծափ տալ և ասել կնմանի (նմանումէ)։ Այդ միջոցին փակված աչքերը արձակումեն, նա այդ ձայների

և աղաղակի մէջնց պիտի դառնէ իրան մօտեցող խնձորին: Եթէ դառաւ, այն ժամանակ խնձորը պիտի գայ և այս կողմին խառնվի, հակառակ դէպքում ինքն է անցնում միւս կողմ: (Հասկանալի է, որ առաջին դէպքում ա մայրը պէտքէ խնձորի և նոր դառակի անունները փոխէ, իսկ երկրորդ դէպքում, ք մայրը պիտի գայ և խնձորին անուն օրոշէ:) Յետոյ նոյն բանը կրկնումէ Բ-ը. և այսպէս շարունակվումէ մինչև վերջը....

Այս խաղը ամենափոքրներէ համար աւելի յարմար է. թէև մէջը շատ շարժողութիւն չկայ, բայց նախ այս նկարագրեցի, աչքի առաջ ունենալով որ սա բուն հայկական խաղ է: Այսպէս կարծումեմ նորանից, որ նախ այս խաղը բացի Հայերից ոչ ոք չենք տեսել խաղալիս, և երկրորդ կնիմանի հայերէն լեզուով է ասվում, մինչդեռ միւս խաղերը ուրիշ ազգերն ևս խաղումեն, և խօսքերն ևս կամ առակերէն կամ ուրտերէն են:

Բ. «Գիյ—դիյ, Իօմբալ—դօմբալ».

Տղաները ձեռք ձեռքի բռնած կիսաշրջանաձև են կանգնում, երկու ծայրերին մի մի առաջնորդներ: Նոցանից մինը հովիւ է, միւսը անցորդ: Հովիւ, հարցնումէ անցորդը: Ի՞նչ է, սլառասխտնումէ հովիւ:—Հօտը ո՞ւր է:—Արագածում (Ղարաղաղում):—Ի՞նչ է տրծում:—Սպիտակ կաթ:—Հապա մեզ ճանապարհ... —Ահա... ասումէ հովիւը և ցոյց է տալիս իւր և իւր ձեռքից բռնած տղայի մէջ առաջացած դատարկ

տեղը: «Այդ օրը ջոցին նա բռնած ձեռքը բարձրացնում է և անցորդը «Գիշ—դի Դոմբալ—դոմբալ... երգելով անցնում է քուր միւս տղաների հետ (իհարկէ ձեռք ձեռքի բռնած, բացի հովուի ձեռքից բռնող) այդ տարածութենից. հասկանալի է, որ վերջինս կապվում է... Ամեն ոք իւր տեղը հասնելուց և կրկին կրկնաշրջանաձև կանգնելուց յետոյ, անցորդը շարունակում է միւսնոյն կերպով: Այս անգամ անցքը արդէն կապվողի և նորա ձեռքից բռնողի մէջ առաջացած դատարկութիւնն է... Այսպէս մինչև վերջը: Երբ վերջանում է վերջին աշակերտը, այն ժամանակ առաջնորդներն մէջ վէճ է ծագում, ով որքան պիտի կապվածներից առնէ, չին համաձայնում: Վճռվում է ոյժով, ով որքան կարողանայ, առնէ: Կապվածները պինդ բռնած են միմեանց ձեռքից, մայրերը սկսում են իւրաքանչիւրն իւր կողմը քաշել, բայց շուտով ամեն բան որոշվում է՝ յանկարծ կապը մի (երբեմն ևս մի քանի տեղից) կտրվում է, և իւրաքանչիւրը առնում է իւր մասը: Շատ առնողը խաղը տանում է...»

Խաղը նորից է սկսվում. միայն այս անգամ հովիւն ու անցորդը իրանց դերերը փոխում են...

Բաւական զուարճալի է այս, եթէ լու խողան:

Գ. Կառնեմ—Չեմ տույ.

Խաղի առաջնորդները երկու աչքաբաց տղաներ են: Նոցանից մինի օրինակ ա-ի քղանցից բռնում է աշակերտներից մինը, նորա քղանցից երկրորդը, երրորդից չորրորդն և այլն բոլոր խաղացողները. սլա-

կատարաց պիտի չլինի և վերջինը... Ա-ը ամեն միևնույն դնում է անուններ (ինչպէս Կնամանի խաղում)։ Բ-ը մօտենում է ա-ին և հարցնում է ինչ ունիս, ա-ը--- պտուղներ (կամ քաղաքներ կամ մեծ մարդիկ և այլն)։ Քաղաքը խնձոր կամ եղևնի, ասում է ք-ը։ Չունիմ, լինում է պատասխան։ Տմնձ։—Չունիմ։ Կեռնս։—Չունիմ։ Մի խօսքով նա տալիս է բազմաթիւ պտուղների անուններ, մինչև որ ամենավերջին աշակերտին անունը իմանայ։ (Ա-ը տեսնելով, որ ք-ը չէ գտնում ամենավերջին անունը, երբեմն ինքն է ստույգ օրինակ սալոր ունիմ)։--Սալոր։--Ունիմ։ Տնւր, լազաւորն է կամենում։—Չեմ տայ։—Գորով կառնեմ։—Չեմ տայ։—Կառնեմ։—Չեմ տայ... և այլն այսպէս խօսելով ք-ը վազում է և կամենում է սալորը, որ ամենավերջին աշակերտն է, յափշտակել տանել։ Բայց ա-ը վազում է առաջ է գալիս և չէ թողնում, որ սալորին մօտենայ (պէտք է նկատել, որ ա-ը ք-ին արգելելու համար չպէտք է բռնէ, հապա ձեռները բացած, ք-ի առաջ պիտի դուրս գայ և արգելէ)։ Բայց ք-ը այնքան ճարպիկ է, որ վազած տեղից յանկարծ լետ է դառնում, սուտ յարձակմունքով խաբում, մոլորեցնում է ա-ին և կարողանում է սալորը խել... Բ-ը առնում է տանում է իւր տունը սալորին և նորան ստորուկ է շինում։ Նա նորան որոշում է պարապմունք, օրինակ երկու վայտի կտոր տալով ձեռքը, պատուերում է գուլպայ գործել...

Բ-ը վերադառնում է շուտով ա-ի մօտ և սկսում են միևնոյն խօսակցութիւնը։ (Ա-ը կարող է առաջին խաղի ժամանակ վերջին աշակերտի անունը պատուով որոշել և ք-ին ասել, որ պտուղ ունիմ,

երկրորդ խաղի միջոցին արդէն կարող է վերջին աշակերտի անունը մետաղ դնել և ալըն և այդ ասել բ-ին)։ Այս անգամին ստրուկին բ-ը ուրիշ պարագմունք է սրտում, օրինակ երկրագործութիւն և այսպէս կշարունակվի, մինչև որ բոլոր աշակերտներին գերի առնելով մնում է ա-ը։ Նա փախչում է, նորա ետեւից վազում է բ-ը և աշխատում է բռնել... Ի՞նչ բռնեց—նշանակում է խաղը տարաւ...։

Բացի իորանից, որ շատ պուարձաւի է այս խաղը, շարժմունքն ևս բաւական բազմաոտեսակ են...։

Վերջին երկու խաղերը այստեղ թէև շատ վաղուց ժամանակից են խաղում, բայց խօսքերը թիւրքերէն են, բացի վերջին մանրամասն խօսակցութենից, որը հայերէն է լինում. աչդտեղ միայն թիւրքերէն ալըբըմ—վէրմէմէ (կառնեմ—չեմ տայ)։

Այս անգամ երեք խաղ նկարագրեցի. Ի՞նչ միջոց կունենամ, կաշխատեմ նորեր ևս գրել...։

Պ.

ՄԱՐԶՈՒԱՆԻ ՀԱՅԵՐԻ ԱՐԴԻ ԲԱՐՈՅԱԿԱՆ ՎԻՃԱԿԸ։

(Փոքր Ասիայում)։

Տեղացի Հայերի արդէ ազգային գործոց, զբաւոցական, վարձական և եկեղեցական վիճակաց վրայով համառօտ տեղեկութիւն մը տալ արժան կը համարենք։

Ի Մարզումն կրնակին 1100 տուն Լուսաւորչական, 130 տուն Բողոքական և 15 տուն Պապական Հայք. նաև 80 տուն ևս մաղապորձ Հայք ուրիշ լծաղի մը մէջ։ Իրեթէ 15 տարիներէ ի վեր տե-

ղոյս Լուսաորչական Հայեր խոովութեան և
կուսակցութեան ովկէանին մէջ (իծփան, որ պատ-
ճառ եղած է իրենց այս յետամնաց և յաւալի
րնթացքին: Սգեսեան սրբազան, Ազգ. Կեդր.
Վարչութեան երկար ժամանակ անաստելով, կու-
սակցութեանց տեղի տուած էր, և Պատրիարքա-
րանն վերջապէս Խորտամեան Պօղոս վարդապետն
առաջնորդ ընտրած էր: Տարւոյս սկիզբներն այն-
չափ սաստկացած էր Հակառակութիւնն որ Խո-
րտամեան պարտաւորեցաւ խոյս տալ վիճակէն ի
Պոսփոր, տեղացիները մահու և կենաց ճգանց մէջ
խորասուզելով: Սգեսեան մէկ կողմանէ կարծարծէր
ատելութեան հուրն և իր աչքով սրտին յագուրդ տա-
լու համար զոմանս յազգայինոց կըքաշկըռտէր
դատարանէ ի դատարան, մինչև որ Մեծ Դատա-
ւորէն ինքն ևս կոչուեցաւ հաշիւ տալու:

Նորա մահուամբ դարձեալ շխաղաղեցան տեղա-
ցիք առանց գլխի և ժողովոյ մնալով: Հուսկ ապա
յուզմունք դադարեցան և ամեն ոք իւր ուշադրու-
թիւնը ժողովոյ դարձուց, և անկար եկեղեցականի
մը գործակցութեամբ գործելու գնաց: Բայց ազգ.
իշխանութեան կազմակերպութիւնն նորէն դժուա-
րութեանց տեղի տուաւ. ոմանք յազգայինոց և մա-
նաւանդ պանդուխտք սատկապէս կգանգատէին թէ
խարդախութիւն ի գործ դրուած և կուսակցու-
թեանց պարագլուխներն ընտրուած էին կամ այն-
պիսի անձինք, որք ի վաղուց հեռէ անուանի եղած
են ազգային հաստատութեանց յատկացեալ մեծա-
մեծ գումարաց շուկոյն մատակարարարութեամբք:
Այս միջոցներուն Խորտամեան դարձեալ ընդունեց

տեղապահական պաշտօնն, և շարաթէ մ'ի վեր աստ է: Պարտինք խոստովանել ճշմարտութիւնն սակայն որ Նորին Գերապատուութիւնն տարւոյս առաջին շրջանին մէջ գործօն մասնակցութիւն մը չունեցաւ ազգային գործոց մէջ, որք այնպիսի անձանց միջոցաւ կկառավարուէին, ոյց անկարողութիւնն ակնեբեւ էր, և նոյն միջոցին էր որ կորուսինք մեր ամենակարեւոր մէկ իրաւունքն, այն է կառավարութեան դուռն ի դիմաց ազգին ունենալ անդամ մը, և որ տեղի տուաւ շատ մը ազգային խնդրոց ի վնաս ազգին առաթուռ լինելու: Յուսալից են բազումք որ Նորին Գերապատուութիւնն Ազգ. իշխանութեան և Առաջնորդութեան պիտի տայ ստանալ իրենց կորուսեալ արժանապատուութիւնն և նշանակութիւն, և մենք այսուհետեւ առիթ պիտի ունենանք պարբերաբար ներկայացնել իւր գործքերն և բարեկարգութիւններն:

— Հայք ունին եկեղեցի մը Ս. Աստուածածին կառուցեալ 1834-ին Յակոբոս Պատրիարքի նախաձեռնութեամբ, իրեն կից ունի երկու մատուռներ Ս. Կարապետ և Ս. Յակոբ. իրենց դպրոցն ալ եկեղեցոյն պէս փառաւոր և վայելուչ է: Եկեղեցին ունի իրեն կից շատ մը սենեակներ առաջնորդարանի և ժողովոց համար. սոյն երկու հաստատութիւնք, ունենալով սակայն անշարժ և հաստատուն կալուածներ, խեղճութեան անդիլի ծաւրը հասած են: Կալուածոց գլխաւորներն են Խան մը ի Հովզա աւան, որ տարին 200 ոսկոյ արդիւնք կընայ բերել, 17 խանութով բեհիզոյ վաճառատուն մը (Պէղէստէն), 25-է աւելի ուրիշ խանութներ և

3 տուն: Այս կալուածներն Եղեսիանի առաջնորդութեան օրէն ի վեր մասնաւոր անձանց գծուած շահախնդրութեան նիւթ եղած են, որք իրենց վրայ կալուածագիր չինել տուած են և ազգին ապահովագիր մ'անգամ տալու չնորհն զլացած են: Ասոր տնիրաւ նպատակն ևս յայտնի է... Մաղթենք որ Գերապատիւ Թորամիան ասոր ալ ճար մը գտնէ: Գանք վարժարանաց վիճակին:

Ս. Սահաբեան վարժարանն Հոգեւոյս Գէորգ եպիսկոպոսի ջանիւք և նախաձեռնութեամբ շինուած է: Ուսուցիւք 5, տարեկան ծախք 120 օսկի. բաժանուած է ծաղկոցի և ուսումնարանի: Աղասախօսունն հայերէն, տաճկերէն, գաղղիերէն, կրօն, աշխրհ. թուարան. ևլն: Աշակերտաց թիւն է 320, Լուսաւորչական մանկատուն մի երրորդը:

Աֆաշեան վարժարան համանուն ընկերութեան մը կողմէ բացուած 10 տարի առաջ. թէպէտ ժամանակ մը խիստ յառաջագիւծ էր և մինչև անգամ օտարաց նախանձը կգրգռէր, սակայն այսօր յոյժ ստորին է. երկու տեղացի օրերովք կկառավարեն. թիւ աշակերտուհեաց 50 գրեթէ մեր օրերովաց մէկ վեցերորդն: Ուլս կերթանք, առաջ թէ յետ: Սոյն վարժարանի շէնքը նորոգելու և բաւ ուղղութիւն մը տալու համար Բարսեղեան Յովհաննէս վարդապետի նախագահութեամբ մասնաժողով մը 400 մէճիտի հանգանակութեան ղեմեց, սակայն չյաջողեցաւ և 170 մէճիտի վրայ մնաց, այն ալ Ագապեան ընկերութեան ղրտմագլուխը գրեթէ: Նւայս ևս սա զերազանց պատճառաւ որ մասնախմբէ անդամք, այնպիսի հանգանակութիւններ առիթ ու-

հենալով, մեծամեծ գումարներ յափշտակած և իւրացուցած են և այսօր խօսքն անգամ չեն ընել:

Չարմանք չէ որ ժողովուրդն, ծանրապէս գայթակղելով նախնի երևոյթներէն, այսօր խոյս տայ: Կալուածներուն արդիւնքին մէկ մասն և առկախ մնացեալ հաշուոց պարունակած գումարին զոյգն մէկ մասն երբեք աղքատի տարիքէն իրենց կառուցանել, և մենք ալ բազմաց հետ կյանձնարարենք Խոյտամեան հայր սուրբի որպէս զի «Չինը հինով նորոգէ»:

Աստի ինչպէս որ կոնսնուի 1884 տարին կրթական մասին ևս յոյժ ապարդիւն տարի մ' եղաւ: Այն միայն նախորդ տարուան չափ քաջ մ' առինք, այլ և մի քանի քաջ յետս դարձանք: Մեր երկսեռ ընկերութեանց կազմալուծեալ վիճակը այս տարւոյն մէջ ևս շարունակեցաւ:

— Բողոքական ազգայինք ևս տարւոյս սկիզբներն յուզեալ և անկալուն վիճակ մ' ունէին. իրենց երէցութեան պաշտօն կատարող անձն Ամերիկա գլխաւորութեամբ և վերջերս հրաժարելով, հովիւ կոչեցին իրենց զԳեր. Մ. Իգնատիոսեան պրոֆէսօր Այնթափի Կոլէճի, և որով վերջ տուին անսխառն հովութեանց: Նորին Գերապատուութիւնն ողջամիտ և ազատամիտ անձ մը լինելով, համայն ազգայնոց և տեղացւոց համակրանքը կ'ալայելէ: Ունին վարժարան մը արական սեռի համար, տարեկան ծախք 70 ոսկի, պաշտօնեալք 2, աշակերտք 120, 80-էն աւելին Լուսաւորչական. կուսուցուին հայերէն, անգլիերէն, տաճկերէն, թուրքանուրթիւն, տօմարալիալուրթիւն, կրօնագիտութիւն, աշխարհագրութիւն, մարդակազմութիւն:

Սոցա երիտասարդութիւնն կազմած է Կրէստն ըն-
կերուիւն մը երկու տարիէ ի վեր. սոյն ընկերութիւնը
կկառավարէ երեք դպրոցներ, ծախքը բոլորովին
ինք հոգալով, և մի քանի անձինք ևս կըթել կու-
տայ սոյն վարժարանաց սաշտօնէութեան կարգելու
համար: Ունի Աղջկանց վարժարան մը, Թուրքի վարժարան
մը և Բոշաներու թաղը վարժարան մը:

— Կաթօլիկ ազգայինք ունին փոքրիկ եկեղեցի
մը, քահանայ մը և երկսեռ դպրոցներ երկու հատ.
երեք ձեզլիթի կան, որք կդասախօսեն և կկառա-
վարեն յիշեալ ժողովուրդը: Ունին գեղերային դըպ-
րոց մը, ուր դաղիներէն կուսուցուի, բան մը չսոր-
վեցնելու նպատակաւ: Երեցունց վարժարանաց
մէջ աշակերտք 180, իբր 150-ը լուսաւորչական:

Գանք այժմ վիճակային ազգայնոց համալսարան մէկ
տեղեկագիրը տալ, ընդարձակն ապագային թողով:

Ահապա—1200 տուն հայ, 3 եկեղեցի, 4 վարժա-
րանք, աշակերտ 420. Կաթօլիկ—հայք 15, բողոք-
ականք 30 տուն:

Սիւ—Հաճի—450 տուն հայ, 1 եկեղեցի, 2 վար-
ժարան. բողոքականք 25, կաթօլիկ 8:

Ավսար—Հաճի—35 տուն հայ, 1 եկեղեցի. բողոք-
ական 10: Յոյժ խեղճ և լքեալ են:

Վեպը—Երբըր—210 տուն հայ, որոց 10-ը բողոքա-
կան. եկեղեցի 1, վարժարան 1:

Իւսդէլի—50 տուն, Եալըճա—25, Կեփէ—40, Հիճ—
40, Կիւլ—20, Հալլա—17, Մապէ—10 տուն հայք կան:

—Հոս ի գէտ է յիշել տեղւոյս Ամերիկացի Միսի-
ոնարաց կըթական հաստատութիւններն. Աստուծո-
քանալոս Տէմարն, 20 տարիներէ ի վեր հաստատեալ,

ուր կկրթուին և կապարաստուին քարոզիչ լինելու անձինք այլ և այլ ուսմանց, մասնաւորաբար Աստուածարանութեան մէջ:

Բարչաքոյն վարժարան 1881-ին Հաստատեալ իբրեւ երկրորդական վարժարան: Կուսուցուին Հայերէն, տաճկերէն, անգլիերէն, զաղղիերէն, յունարէն, տարբալուծութիւն, բնագիտութիւն, երկրաբանութիւն, փիլիսոփայութիւն, երկրաչափութիւն, ալճէբրա, տոմարակալութիւն և այլն: Դասատուք են. Շարլ Դրէսին, Կտվար—Րիկս, պրոֆէսօր Կ. Քուժայեան, տոքթ. Մ. Ալթունեան, Սմիգ, նաև ուրիշ վեց դաստատուներ: Ուսման շրջանն Հինգ տարի է: Թիւ գիշերօթիկ աշակերտաց 50, ցերեկօթիկ 20: Կրօնի խտիր չկայ, որոյ վասն Կեսարեայէ, Մօզղաօէ, Զարչանպայէ, Սամսոնէ, Ամասիայէ, Պոլսայէ և յայլ տեղեաց խումբ խումբ կը դիմեն: Տարեկան ծախք կարծենք թէ 800 ոսկիէ աւելի լինելու է: Իւս առաջին ընթացաւարտներն այս տարի պիտի Հանէ:

Օրիորդաց ձեւարան. Կուսուցուին Հայերէն, անգլիերէն, յունարէն, զաշնակ, ձեռագործ, կար և այլն. աշակերտուհիք 70 գիշերօթիկ և 15 ցերեկօթիկ:

Սոյն երկու հոշակաւ Հաստատութիւնք մեր քաղաքին Համար յիշաւի մեծ օրհնութիւն մ'են. ծախուց Համեմատութեամբ տարեկան թողալն յոյժ սակաւ է, այն է 71, ոսկի: Կմնայ մեզ սպասել սոյն ծախուց Հաւասար արդիւնք:

Մարզուան շինուած է Խաչի-Լեռան ստորոտն. 4,500 տուն կաարունակէ որոյ 3,200-ը թուրք և 15-ը յոյն են: Իւր բերքերն են. գինի, ցորեն, մե-

կոն, աֆրիոն: Տաճիկք ունին 30-ի չափ մզկիթ, ա-
նուանի է Բաշա—Ճամիսին և Թաշ—Խանը, զորս
Քէօբըրլիւ Վէզիրն շինել տուած է:

Ս. (Սըւեւք):

ՖՐԱՆՍԻԱՅԻ ՄԱՆԿԱՎԱՐԺԱՆՈՑՆԵՐԻ ՆԵՐ- ՔԻՆ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՈՒԹԻՒՆԸ:

Հասարակական դպրոցներն կտգմակերպութեան
և կարգապահութեան խնդիրն դաստիարակութեան
մէջ առաջին տեղ է բռնում: Ինչպէս անցեալ 1884
թ. Գրէարի (Փարիզի ակադէմիայի փոխ-ըէկտօրի)
նշանաւոր յօդուածը « Կարգապահութեան ոգին
կըթուլթեան մէջ » օգտաւէտ ազդեցութիւն գործեց,
նոյնպէս և փետրվարի 7-ին հրատարակված ազգ-
լուսաւորութեան նախարարի հետևեալ շրջաբերա-
կանը շատ օգուտ կըերէ նոյն սկզբունքը գործա-
դրելիս:

« Անհրաժեշտ է, ասումէ նախարարը, ցոյց տալ
Հասարակութեանը մանկավարժանոցների և գիշե-
րօթիկ մեծ միջնակարգ ուսումնարանների մէջ ե-
ղած գանազանութիւնը: Լիսէօններում և կօլլէժ-
ներում, որտեղ յաճախ հաւաքվումեն քանի մի
հարիւր որդեգիրներ տարբեր հասակով, ծագմամբ
և կըթուլթեամբ, պահանջումեն միատեսակ և շա-
բունակ վերահսկողութիւն: Բայց կարելի է նոյն
կանոնագրին ենթարկել մանկավարժանոցը, ուր
գտնվումեն միջին թուով 50-60 աշակերտներ 16-20
տարեկան հասակով, որոնք մտած են դպրոցը մրցա-

նախան քննութեամբ, պատրաստութեան միևնոյն կոշման համար և վաշուց ընտելացած են իրանց ընտրած մասնագիտութեան խիստ պահանջների հետ: (Յրանախայի մանկավարժանոցները հասարակական դպրոցների համար ուսուցիչներ պատրաստելու համար են): Անմտութիւն կլինէր, եթէ նոցա հետ վարվէինք որպէս փոքր երեխաների հետ: Նոքա մի տարուց յետոյ պիտի ստանան ուսուցչական վկայականներ և դպրոցից դուրս գալով մտնեն ուսուցչական ասպարէզը: Ուրեմն օտարոտի է նոցա իւրաքանչիւր բոլէ հսկողութեան տակ դնել և պատժել իւրաքանչիւր քայլափոխի և սրտասանած բառի համար:

Վերադիտողութիւն, կարգապահութիւն և հրակողութիւն բառերը շփոթում են երկու բոլորովին տարբեր մտքեր: Վերադիտողութիւն բառը ամփոփում է իւր մէջ 1) նիւթական կողմն, այսինքն դպրոցների ներքին կարգապահութիւն, ժամանակի կանոնաւոր բաժանումն, պարտականութիւնների կատարումն, աշխատանքի, հանգստութեան և պարապելու ժամերի կանոնաւոր փոփոխումն եւ 2) բարոյական կողմն, այն է աշակերտների բարոյական ուղղութիւն, ամբողջ դասարանի եւ ամբողջ դպրոցի վերա եղած բարոյական ազդեցութիւն, ուսուցչական հեղինակութիւն եւ վերջապէս աշակերտների զանազան հոգեւոր կողմերի վերա ազդեցութիւն: — Այս է կոչվում ահա մտքերի կարգապահութիւն:

Մանկավարժանոցներում վերադիտողութեան առաջին մասը պիտի կատարվի վերատեսչի եւ տնտեսի հսկողութեան ներքոյ նոյն իսկ աշակերտների

ձեռով, իսկ երկրորդ մասը ամենաթանկագին նպատակ պիտի լինի թէ ուսումնական և թէ վարչական անձներին համար: Իսկ դպրոցի նիւթական կարգապահութեան և ծառայողներին պարտաճանաչութեան վերաբերմամբ բաւական է, որ վերատեսուչը ուսուցիչներին հետ միասին կազմէ մի պարզ, որոշ և ճիշդ ներքին կանոնագիր, որը պարունակէ միայն նախապէս խիստ քննութեան ենթարկված սնորհներուն: Աշակերտները պիտի ծանօթանան կանոնագրին հետ բոլորովին գիտակցաբար, մանրամասնօրէն բացատրելով նոցա իւրաքանչիւր անօրէնութեան օգուտը և հիմք: Բացի սորանից աշակերտները հետզհետէ պիտի ընտելանան վերադիտողութեան հետ հերթապահութեամբ հսկելով մանկավարժանոցի բարդ վարչական կարգերին: Այսպէս վերականգնել պաշտօնը մասամբ աշակերտները կատարած կլինին մեծ վայելչութեամբ:

Դպրոցի վերա մնումէ միայն կարգապահութեան մէկ կողմը, այն է աշակերտներին բարոյական ուղղութիւնը: Իհարկէ, այս դէպքում դպրոցի վարչութիւնը աշակերտներին վերա յոյս դնել չէ կարող: Այստեղ հարկաւոր է վերատեսչի և ուսուցիչներին համերաշխ գործունէութիւնը, ազդելու աշակերտներին մտքերի և բնաւորութեան ուղղութեան վերա: Այս նպատակին հասնելու համար շրջաբերականը միջոցներ է ցոյց տալիս:

Կանոնադրութեան համաձայն իւրաքանչիւր ուսուցիչ դպրոցում պիտի աւանդէ շաբաթական 20 ժամ: Այս ժամերէց միջին թուով 3—4 ժամ պիտի փորձածէ վերահասու ընելու դաստիարակական աշ-

խատուութեան, խորհրդին կարօտող աշակերտներին հետ առանձնակի զրուցատրութեան, բոլոր կամ մի քանի աշակերտների համար ընթերցանութեան գրքերի ընտրութեան և վերջապէս գրաւոր աշխատութիւններին հիմնաւոր սխալները ուղղելու վերա-

նս չեմ պահանջում, որ ուսուցիչը վերակացուն նման, նստէ ամբիօնի վերա և աշխատէ միայն լռութիւն պահպանել, սլատժելով յանցաւորներին: Ընդհակառակն, իրանց օրապահ ընկերի զանգ խփելուն պէս իրանք աշակերտները պիտի հաւաքվին դասեր պատրաստելու և լռութիւն պահանելու: Վերատեսչի կամ ուսուցչի գալը ամեն անգամ աշակերտներին անկարգ գտնելու և նկատողութիւններ անելու նպատակով պիտի չլինի միշտ: Երբեմն ուսուցիչը մանաւանդ սկզբում զուգէ ստիպվի մի նկատողութիւն կամ յանդիմանութիւն անելու, թող անէ առանց կարծելու թէ զորանով նա պատանեակների պարապմունքի և նոցա ազատութեան սկզբունքի դէմ է ներգործում: Որովհետև աշակերտները չեն իմանում շատ անգամ ինչպէս չաջողեցնեն գործը, ուստի այս դէպքում ուսուցչի մասնակցութիւնը կարեւոր է:

Երբեմն աշակերտներին հետ ունեցած խօսակցութիւնը, աննշան նկատողութիւնը, նոր բացատրութիւնը աւելի թոյլ աշակերտներին բաւական են նոցա առաջ տանելու և նոցա հետ ամբողջ դասարանը: Աշակերտների համար ուսուցչի այդպիսի վարմունքը վարձատրութիւն կլինի: Պարզ բան է, որ սորանով մանկավարժ ուսուցչի թէ հեղինակութիւնը և թէ հաւատարմութիւնը գորանալով սի-

րելի կլինին աշակերտներին, որովհետեւ վերոյշեալ դաստիարակը մտնումէ աշակերտներէ մէջ, ոչ թէ չորրեցամօք նկատողութիւններ անելու, որ ձանձրալի է թէ իրան և թէ աշակերտներին, այլ բարեկամաբար խօսակցելու, օգնելու նոցա, ոգևորելու դէպք գործունէութիւնը և վերջապէս արտայայտելու սէր և համակրութիւն: Նւա՛հա աշակերտները, ուսուցչի առաջ բացվելով, կմտերմանան ուսուցչի հետ, իսկ ուսուցիչը կմօտենայ իւր մանկավարժական նպատակներին:

Ննջարաններէ մէջ վերադիտողութեան վերաբերմամբ չքաբերականն ընդհանուր կանոնագրի մէջ ասումէ հետեւեալը:

«Ինչպէս դասերի պատրաստութեան ժամանակ, նոյնպէս և ննջարաններում ես չեմ կամենում, որ կարգապահութիւն վերականգնելի ներկայութեամբ կատարվի, որը ստիպված է սպառնալիքներով վերապահել:

Այս դէպքում աւելի շատ աշակերտներից պէտքէ սահմանջել կարգապահութիւն, թոյլ չտալով միանգամայն աշակերտներին կուրութեամբ հնազանդելու, այլ նախելով նոցա հասակին և առաջընթաց մտաւոր զարգացման աստիճանաբար սկսել ընտելացնել իւր պահանջներին,—մինչև որ փոքր առ փոքր հասկանան, որ նոցա հետ վարվումեն ոչ իբրև փոքր երեխաների, այլ իբրև հոսնակաւոր մարդիկներէ հետ: Աշակերտները սկսել կանխաւ իմանան, որ ուսուցիչը կարող է երբեմն ներկայ չլինել նոցա գիշերային քնն, առաւօտեան արթնութեան ժամանակ: Հարկաւոր է նոցա բացա-

տրել, որ կարելի է գերութեամբ իրանց միաշնակ են թողնում, որպէս զի սովորեն առանց վերակացուի ինքնակամօրէն և ճշտութեամբ կատարել կանոնները: Որքան սակաւ լինի վարչութեան հսկողութիւնը աշակերտներն վերա, այնքան իրանց վարքի թերութիւնների պատասխանատուն իրանք կրինին:

Շրջաբերականի վերջաբանութեան մէջ ասված է հետևեալը: Հարկաւոր է աշխատել միայն, որ թէ արական մանկավարժանոցներում, ինչպէս և իգական միջնակարգ դպրոցներում նոյնքան ուշադրութիւն դարձնեն քարոյական կրթութեան վերա, որքան ուսման: Թող վերատեսուչը ուսուցիչների հետ միասին ամենից առաջ աշխատէ ոչ թէ աշակերտների վկայագրերի մասին, այլ նոյապէս մարդիկ դարձնելու: Թող նոքա պահանջեն երիտասարդ աշակերտներից առաջադիմութիւն ոչ միայն գերութեան մէջ, այլև այն բոլոր յատկութիւններն մէջ, որպիսին կարող է ցանկանալ մի բարի հայր իւր որդու համար: Մանկավարժանոցի աշակերտները պիտի պատրաստվին միտնգամից ուսուցչական կոչման և կեանքի համար, ոչ միայն բարոյախօսութեան չորուցամաք դասերով, այլ դպրոցական կեանքի բոլոր բարեկարգութիւններով, որոնք պիտի թելադրեն աշակերտներին սուղջ հայեացք դրծի վերա և հաստատ կամք ամեն բանին ազնուութեամբ հասնելու ոչ թէ ակամայ, այլ գերակցաբար:

Բաւական է ասել, որ երիտասարդները բաղդաւոր պիտի համարեն իրանց մանկավարժանոցում, որ-

պէս հայրական անկիւնում կամ ընտանիքի մէջ: Սա
գերազանց միջոց է աշակերտներին դպրոցի հետ
կապելու աշն սէրով և ցանկութեամբ, որպիսին
գգուծէ իւրաքանչիւր բարեգարոյ մարդը գէպի իւր
հայրական տունը:»

Ուս. Յ. Մ:

ՄԱՆԿԱՎԱՐԺ ԳՕԿՏՕՐ ԿԵՌԻ ՄԱՀ:

Գերմանիան, և նորա հետ բոլոր մանկավարժա-
կան աշխարհը, կորցրեց իւր ամենամեծ մանկա-
վարժներէն մինն—դոկտօր Կարլ Կէռը. մեռա-
լունվարին, սրտի մեծանալուց: Մանկական հասա-
կում Կէռը իւր մօր պաշտանք է եղել և մայրը ա-
մեն ջանք գործ է դրել, որ որդին ուսուցիչ լինի:
Նրխտասարդ Կէռը իւր ուսումն առել է Գոթայի ման-
կավարժանոցում, առանձին ընդունակութիւններ
ունենալով երաժշտութեան համար: Գոթայի մի
դպրոցում ուսուցչութիւն սկսելով, նա, որ աւագա-
լում պիտի փայլէր գործնական մանկավարժութեան
մէջ, գլուխ կորցնելիս է եղել իւր պաշտօնում,
չիմանալով ոչ աւանդելու եղանակ և ոչ դպրոցա-
կան կարգապահութիւն: Ոչ տուած լանդիմանութիւն-
ներ, ոչ սպառնալիքներ, ոչ ծեծ չեն օգնել նորան
իւր բազմաթիւ դասարանը կարգով պահելու: Մի
հին պաշտօնակից տեսնելով նորա վշտալի դրու-
թիւնը այս խորհուրդ է տուել. մի կողմ դրէք փայ-
տը, ձեր դասերը հետաքրքիր արէք և ամեն բան
լաւ կդնայ: Կէռը կատարեց խորհուրդը, և այնու-

Հետեւ սկսեց իւր պաշտօնը սկսել: Ֆրեօթէլի մանկավարժանոցին այցելելով Բաղլիբէնշաէյնում, սկսեց դպրոցը և մանուկներին, և այնուհետեւ հռչակվեցաւ իւրեւ նշանաւոր ուսուցիչ Թուշալում և Վալտէրհաուզէնում:

Այդ միջոցում Գոթայի մանկավարժանոցի վերաբառեալ Շմիդտը յանձնեց Վէսին մէտօդիկայի դասեր: Կէսը մեծ օգուտներ քաղեց Շմիդտի մարդաբանական գաղափարներէն և հրահանգներէն:

Շմիդտից յետոյ մանկավարժանոցի վերատեսուչ դարձաւ Դիտէսը: Սա մի զարմանալի բարեբաղդութիւն էր Կէսի համար այսպիսի անմիջական հաջորդակցութիւն ունենալ ժամանակիս գերմանական ամենավաղիցն մանկավարժներէ հետ: Դիտէսի խորհրդով Կէսը յօրինեց իւր մեծահռչակ հիգիենականութիւնը—Praxis der Volksschule:

Շուտով նա հրաւիրվեցաւ Դիտէսին յաջորդելու մանկավարժանոցի վերատեսչութեան պաշտօնով, այս յաջորդութիւնը առանց վտանգի չէր նորահամարման համար: Արդեօք սա մի լուսնի լոյս սկտի լինէր աչքեր խաղաղ պայծառութենէն յետոյ: Բայց Կէսը փառքով վարեց պաշտօնը:

1871 թ. արուսական Փարի նախարարը սկսեց վերանորոգել սկզբնական դպրոցները և մանկավարժանոցները, Կէսը հրաւէր ստացաւ Հալբէրշտատում նոր ձևի մանկավարժանոց բանալու: Հալբէրշտատի մանկավարժանոցը մեծ հռչակ ստացաւ եվրօպական զանազան երկիրներէն, նոյն լակ Ամէրիկայից այցելուներ գալիս էին Կէսի աշխատութիւնները տեսնելու և ամբողջ եօթնեակներ ան-

ցուցանումէին նորա մանկավարժանոցում: 1873 թ. վերջում Կէռը դպրոցական խորհրդականի (Schulrat) պաշտօնն ստացաւ և Էրփուրտի մանկավարժանոցի վերատեսչութիւն: Այս պաշտօնում ահա մեռաւ Կէռը 55 տարեկան հասակում:

Կէռի հեղինակութիւնները բազմաթիւ են. նա նոյն տենդային գործունէութիւն ունէր ինչ որ ունի սովորաբար օգտաւէտ, բարի, ճշմարիտ և գեղեցիկ գործի ամեն առաքեալը: Տաղանդաւոր գրիչ ունեւալով, նա խօսելու առանձին տաղանդ ունէր և նորա ճառախօսութիւններն առանձին ներգործութիւն էին անում:

Չունենալով շատերի ունայնասիրութիւն, շատ անգամ նա աշխատակցումէր անյայտ մի հեղինակի հետ:

Վերոյիշված Praxis der Volksschule աշխատութեան մէջ նա մտերամասնօրէն օրինակ է առաջարկում բարեկարգված մի վարժոցի թէ ուսման և թէ կարգապահութեան կողմից:

Այլ և Կէռի խմբագրութեամբ սկսեց տպւել քառահատոր «Geschichte der Methodik des deutschen Volsschul—Unterrichts» հեղինակութիւնը—մասնագիտական մէտօդիկայի միակ ամփոփ պատմութիւնը:

Նորա գործնական թուաբանութիւնը և երկրաչափութիւնը Գերմանիայից դուրս ևս օրինակելի դարձան: Կէռը շատ գրեց նոյնպէս մայրենի լեզուի դաստանդութեան մասին: Նա հրատարակումէր մինչև իւր մահը Paedagogische Blätter (Մանկավարժական Քերթեր) երկամսեայ պարբերաթերթը,

(որը ստանում է Մանկավարժանոցիս խմբագրութիւնը), որտեղ նորա յօդուածները Վէճին յատուկ գործնական խելքի և նորա անմահ մանկավարժական հանճարի ուղղութիւն ունին:

ԴՊՐՈՑԱԿԱՆ ՏՕՆԵՐ Ի ՅԻՇԱՏԱԿ ՄԵԾԱՄԵԾ ՄԱՐԴԻԿՆԵՐԻ:

Մեր ծրագիրներէ գրքոյիւմ խօսած ենք թէ որքան կը թափան նշանակութիւն ունին մանուկներէ դարգացման համար դպրոցական տօները սահմանումն և կատարումն, մանաւանդ եթէ տօնը կատարվում է ի պատիւ արժանայիշատակ պատմական իրողութիւններէ կամ անձներէ, որոնց չիշատակը ամենքի համար թանկագին է: Սա յաջող մեջոցներէ մին է աշակերտներէ մէջ լաւ ընթերցանութեան և օգտաւէտ տեղեկութիւններ ստանալու ճաշակ և սէր վարգացնելու: Այսպիսի տօները կատարվում են Ամէրիկայի դպրոցներում աշտէս, ստորին կամ միջնակարգ դպրոցներէ աշակերտներին առաջարկում են հայրենակից մեծ մարդիկներէ ծննդի տարեդարձին սովորել անգիր պատմելու համար տօնելի անձի կեանքից տուանձին դէպքեր, բնաւորութեան առանձնութիւններ և այլն, կամ թէ գրել, եթէ հեղինակի տօն է, նորա մի հեղինակութեան բոլանդակութիւնը, կամ թէ նոյն օրն նշանակութեանը յարմար մի օրելից ուրիշ գործ պատրաստել: Ուսուցիչները հնարաւոր ջանքեր են գործ դնում աշակերտներին յօժարեցնելու աշտէսի մի աշխատու-

թիւն սկսելու, օգնումեն նոցա նիւթերի ընտրութեան մէջ, կարգաւորումեն աշխատութիւնը և այլն: Այսպիսի պատրաստութիւնը շարունակվումէ քանի մի ամիս: Երբեմն դաս վերջացնելուց առաջ ուսուցիչները քանի մի բոլէ նուիրումեն աշակերտների ժողոված կամ մշակած նիւթի քննութեանը, որով նոցա հետաքրքրութիւնն աւելի է զօրանում և սկսվումէ նախանձաւորութիւնը: Պատրաստութիւններին յաճախ մասնակցումեն աշակերտների ծնօղներն ևս, օգնելով իրանց մանուկներին յանձն առած գործը յաջողաբար կատարելու:

Այսպէս անցեալ 1884 թ. Վաշինգտոն քաղաքի շատ դպրոցներում տօնեցին Ֆրանկլինի ծննդի օրը: Աշակերտների աշխատութիւնները մի տեսակ փոքրիկ աշխարհահանգէս էին ներկայացնում: Աշակերտներից ոմանք հիանալի ճարպիկութեամբ գրումէին գրատախտակների վերա ծրագրներ, որոնց բովանդակութիւնը Ֆրանկլինի կեանքից վերցրած զանազան դէպքեր էին, որ միւսնոյն ժամանակ համառօտ պատմումէին: 7—8 տարեկան տղաներ սովորել էին շինել մոմեր և օճառ ի յիշատակ Ֆրանկլինի սկզբնական պարապմունքի և իրանց ձեռներով, լծելերը յետ քաշած մեկնումէին իրանց ընկերներին այս գործի շատ նահապետական եղանակը: Յետոյ էլէկտրական փորձեր էին անում, որոնք յիշեցնումէին շանթարգել հնարօղի այս մասին արած առաջին գիտնական փորձերը: Քանի մի օրերն ամբողջ քաղաքը զբաղած էր Ֆրանկլինով, որով ժողովուրդը նորից մտաբերեց իւր մեծ մարդի կեանքը և նորա իմաստուն խորհուրդները համբերութեան, դործու-

նէութեան, կարգի և ժուժկալութեան մասին:

Միւռնոյն կերպով տօնվեցաւ Լօնդֆէլլօ բանաստեղծի յիշատակը. նորա կեանքին վերարբերված մանրավէպեր, ոտանաւորներ կամ բերանացի էին ասում աշակերտներ կամ ձայնանիշներով գրած երգումէին:

Մանուկներին սովորեցնել հայրենիքին և ազգին ծառայած մեծ մարդիկներ յիշատակը յարգել և նոցա արժանաւորութիւնների հետ ծանօթացնել — նշանակումէ կրթել աշակերտների մէջ ամենալաւ և ազնիւ զգացմունք, դարգացնել նոցա մէջ յօգուտ հայրենիքի կամ ազգի աշխատելու ցանկութիւնը կարողութեան չափով: ...

ԺԱՄԱՆԱԿ ՏՆՏԵՍԵԼԸ ՍՈՎՈՐԵՑՆԵԼՈՒ Է ՄԱՆԿՈՒԹԵՆԻՑ:

Մանկավարժանոցիս նախընթաց տետրում Հինգրոպէում յօդուածը օգտաւէտ ընթերցանութիւն կլինի անշուշտ հայկական դպրոցների վարչութիւններ և ուսուցիչներին համար: Մեր դպրոցներում անբաղդաբար ժամանակը չէ գնահատվում. տարիներ անցուցանում են աշակերտներն ապարդիւնաբար և կանոնաւոր կարգաւ անգամ չեն սովորում, և ընտելանում են ծուլութեանը և ուրիշ քաղաքական յատկութիւններին: Հարկաւոր է ժամանակ գնահատել սովորեցնել աշակերտներին, որոնք բոլորովին անուշադիր են իրանց ժամերին: Ժամանակը գնահատել չիմանալուց է, որ աշակերտները շատ անգամ

ժամանակ չեն ունենում այս կամ այն գործ կատարելու: Հարկաւոր է համոզվել, որ ժամանակի միջոցով ամեն բան կարելի է ձեռք բերել, իսկ կորցրած ժամանակը ոչինչ բանով կարելի չէ ձեռք բերել: Ժամանակը տնտեսելու համար եվրոպացիները մնջախօս լեզու են ստեղծել, որից օգուտ են քաղում մանաւանդ շատ գրագած մարդիկ: Մնջախօս լեզուի տեղ են գործածվում այցելատոմսեր ևս, որոնք ընդհանրապէս ընդունված և հասկանալի են Նիւրապայի ամեն քաղաքակրթված երկիրներում: Այցելատոմսերը բաւական նշանաւոր դեր են խաղում հասարակական մասնաւոր կեանքում: Ահա ինչ նշանակութիւն ունին այցելատոմսերն, յատկապէս նոցա անկիւնների ծաւրը: Այցելութիւն անելիս տանը չգտնելով այցելելի անձն, այցելատոմսի անկիւնը ծաւրամեն, ցոյց տալու թէ այցելատոմսը յանձնված է անձամբ և ոչ թէ ուղարկված է թղթատարով կամ սպասաւորի ձեռով: Բայց ծաւրած անկիւնը ցոյց է տալիս նոյն ինքն այցելութեան նպատակն ևս, ուստի իմանալու է բոլոր սահմանված կանոնները, որ այցելատոմսի ծաւրած անկիւնը ինքն բացատրէր այցելութեան նպատակը: ա) Ծաւրած ձախ վերին անկիւնը նշանակում է շնորհակալութեան այցելութիւն: բ) Ծաւրած ձախ ներքին անկիւնը նշանակում է ցաւակցութիւն ի դէսս մահի, հիւանդութեան և այլն: գ) Ծաւրած աջ վերին անկիւնը— հրաժարական ողջոյնի այցելութիւն: դ) Ծաւրած աջ ներքին անկիւնը— շնորհաւորութեան այցելութիւն ընտանեկան տօնի կամ բաղդաւորութեան օրը: ե) Այցելատոմսի ծաւրած ամբողջ ձախ կողմը նշանակու-

մէ պաշտօնական, շնորհաւորական այցելութիւն նոր տարուն, ծննդին, զատիկին և այլն: գ) Այցելատոմսի ծալած ամբողջ աջ կողմը նշանակումէ գործնական այցելութիւն կարեւոր մի գործի համար: է) Երկարութեան մէջ տեղից երկուս ծալած այցելատոմսը նշանակումէ հրաէք այցելողի մօտ նոյն իսկ օրը: Նւ վերջապէս ը) երկարութեամբ և լայնութեամբ խաչաձև ծալած և յետոյ բացած հարթած այցելատոմսը նշանակումէ հրաէք կարեւոր գործի համար հետեւեալ օրը: Այսպէս ուրեմն առանց մի բռնէ կորցնելու միայն այցելատոմսի զանազան մասներ ծալելու միջոցով իրանց ժամերին գին դնող մարդիկ կարողանումեն շատ լաւ հասկացնել միմեանց մտքերը:

ԱՄԷՐԻԿԱԿԱՆ ԴՊՐՈՑՆԵՐԻ ԾԱՌԵՐԻ ՕՐ-Arborday:

Անտառները կենսական նշանակութիւն ունին— մտածողները գիտեն: Ամէջրիկայում և տէլուքիւնը և հասարակութիւնը աշխատումեն թէ գտնված անտառները պահպանելու և թէ նորերը տնկելու, և այս նպատակով հիմնվեցան « Անտառի պահպանող » անունով բազմաթիւ ընկերութիւններ: Բոլոր անտառապահները ժողով են կազմում և վրձնումեն գործ դնել զանազան միջոցներ անտառներ պահպանելու և տնկելու համար: Ժողովի հետաքրքիր և օգտաւէտ վճիռներէց մին համարելու է պարտաւորական ընդհանուր ժողովրդական տօնի « ահմտնումն », որ կոչված է « Ծառերի օր » (Arborday):

Այդ օրը բոլոր Միացեալ Նահանգներէ բոլոր դպրոցներէ աշակերտներն ազատվումեն դասերից և իրանց ուսուցիչներէ, դաստիարակներէ, պրօֆէսօրներէ առաջնորդութեամբ գնումեն նշանակված տեղեր և ամբողջ օր պարապումեն ծառեր տընկելով: Հաշուել են, որ իւրաքանչիւր ամէրիկացին, իւր դպրոցական ուսման միջոցին, 1000 ծառ է տնկում զանազան տեսակ, նայելով Նահանգի կլիմային և հողի պայմաններին: Այսպէս ֆ Ե աշխատելով ամէրիկացի ճանապարհորդ Հարստացնումեն իրանց հայրենիքը քանի մի միլիարդ ծառերով: Երանի Ամէրիկային, որ գիտէ իւր զաւակներին իւր ազգի և հայրենիքի բարեբաղդութեան համար կրթել: . . .

Կալիֆօրնիայի նախկին ոսկէհանքերն այժմ հիւնալի, ծաղկաւէտ պարտէզներ են դարձած, 100—300 դէսիատին տարածութեամբ, որտեղ իւրաքանչիւր ծառը և թուփը մարդի ձեռով է տնկված և խնամված: Ամէրիկացիներն ոչ միայն ընդարձակ անտառներ ունին, այլև սիրումեն անտառներ, և այդ սէրը զարգացնում է նոցա մէջ անդադար ամեն տարի աշխատութեամբ տօնվող «Ծառերի օրը — Արբօրզէյ»:

ՅՐԱՆՍԻԱՅԻ ԱԶԳԱՅԻՆ ԼՈՒՍԱԻՈՐՈՒԹԵԱՆ ՏԱՐԵԿԱՆ ԵԼԻԻՄՏԱՑՈՅՑ:

Ամեն տարի ազգային լուսաւորութեան ելեմտացոյցը հետաքրքիր տեղեկութիւններ է հաղորդում:

Ֆրանսիայի ուսուցիչները ելևմտացոյցի առաջադի-
մութեանը մխիթարութեամբ են նայում, մանա-
ւանդ որ այս խնդիրը դեռ ևս վերջացած չէ հա-
մարվում։ Որովհետև ուսուցիչները դեռ ևս իրանց
անձնական բաւարարութիւն չեն ստացել։ Նոքա
մխիթարվում են տեսնելով թէ Փրանսական ազգը
կնչ զոհաբերութիւններ է յանձն առնում իւր գա-
ւաղներին կրթելու համար և առանց անհամբե-
րութեամբ յուսահատելու, նոքա յուսացած են, որ
մերձաւոր ապագայում նոցա նիւթական դրութիւնն
ևս պիտի ապահովվի։

Ազգային լուստւորութեան նախարարութեան
ելևմտացոյցը, որը կայսերութեան վերջին տարին
24 միլիօնի էր հասնում, ներկայ 1885 թուին 133
միլիօն է, 109 միլիօն աւելանալով, որ ահագին
գումար է։ Այժմ Ֆրանսիայում ուսումն ձրի և պար-
տաւորական է։ Այս ուղղութեան առաջին քայլն էր
1879 թ. օգոստոսի 9 օրէնքը, որ սլատուերումէ
իւրաքանչիւր նահանգում հիմնել մին արական և
մին իգական մանկավարժանոց (ուսուցչական դըպ-
րոց)։ 1881 թ. յունիսի 16 օրէնքը ձրի ուսումն սահ-
մանեց։ 1882 թ. մարտի 26 օրէնքը սահմանեց,
որ ուսումն սլարտաւորական լինի, այսինքն 7 տա-
րեկան մանուկներն ունեցող բոլոր ծնօղները սլար-
տաւոր են իրանց գաւաղներին ուսումն տալ, ապա
թէ ոչ—տուգանք կվճարեն։ Այնուհետև հրատա-
րակվեցան գանազան օրէնքներ, հրամաններ, կա-
նոններ, հրահանգներ հիմնելու քիւղալրան դպրոց-
ներ, բարձր սկզբնական դպրոցներ, մանկական
դպրոցներ, ձեռագործի դպրոցներ, և այլն...

Արական մանկավարժանոցներ: Մանկավարժանոցների հիմնադրութիւնն առաջադիմութեան առաջին գործ եղաւ, որին պիտի հետեւէին միւսները: 1879 թ. մանկավարժանոցների թիւը 78 էր, 3600 աշակերտներով: Այսօր նոցա թիւը 85 է, մօտ 6000 աշակերտներով: Առաջադիմութիւնն աւելի զգալի էր մանաւանդ իգական մանկավարժանոցների վերաբերմամբ: 1877 թ. նոցա թիւը միայն 17 էր, այժմ նոցա թիւը 56 է և շատ շուտ կբացվին 17 մանկավարժանոցներն ևս, որոնք այժմ կառուցանվում են: 1877 թուի 700 հաշակերտուհիներն այժմ դարձել են 2500: Ծախսերը բնականաբար աւելացել են, մանկավարժանոցների ձրի լինելու և աշակերտներէ թիւը աւելանալու պատճառով: Մանկավարժանոցների տարեկան ծախսն աւելացաւ 1884 թ. 735,000 ֆրանկով, և այժմ 1 միլիօն 142,000 ֆրանկ է, միւսնոյն ժամանակ 1 միլիօն 500,000 ֆրանկ ծախսվեցաւ շինութիւնների և կարգուսարքի վերա:

Տեսչութիւն: Սկզբնական դպրոցների համար սահմանված է 2 միլիօն 150,000 ֆրանկ ծախս: Աէնի (Փարիզի) նահանգի տեսուչները 15 են և 452 տեսուչներ նշանակված են մնացած նահանգների համար: Մանկական դպրոցների համար սահմանված է 1881 թ. առանձին տեսչութիւն, որը բաղկացած է 9 ընդհանուր տեսչուհիներից, 4 մասնագէտ տեսչուհիներից և 15 նահանգական տեսչուհիներից: Սկզբնական դպրոցների թիւը 70,000 է, և նոցա ընդհանուր տեսուչները միայն 8 են, մինչդեռ մանկական դպրոցների թիւը 5380 է, 679,000 մա-

նուկներով: Ուստի ընդհանուր տեսչութիւններ թիւը իջեցրին 4-ի: Սակայն մանկական դպրոցներն անշուշտ առանձին տեսչութիւն պիտի ունենան և այս տեսչութիւնը բնականաբար պիտի յանձնվի կանանց, իսկ տեսուչներն, որոնց յանձնվում է այժմ նոցա հսկողութիւնը, տեսչութիւններ թիւը սահմափակելուց յետոյ, արդէն իսկ չափազանց ծանրաբեռնված են և դժուար թէ կարողանան տեսչութիւններ պէս հսկողութիւն ունենալ:

Նպաստներ սկզբնական դպրոցներին: Տէրութեան նպաստները սկզբնական դպրոցներին շատ մեծ քանակութեամբ են լինում: Տղաների սկզբնական դպրոցների և խառն դպրոցների վերա ծախսվում է տարեկան 41 միլիոն 360,000 ֆրանկ: Օրիորդների սկզբնական դպրոցների վերա ծախսվում է 20 միլիոն ֆրանկ: Ազգային ժողովում Պօլ Բէռը առաջարկեց տարեկան 5 միլիոն աւելացնել ուսուցիչների ուժիկներ բարեփոխելու, բայց Ֆայլէռ նախարարը հնարաւոր չհամարեց այս առաջարկութիւն ընդունել: Բայց և այնպէս 1 միլիոն 150,000 ֆրանկ որոշվեցաւ յատկացնել դպրոցական ծախսերին ուսուցիչներին ուժիկներ բաշտօքելու համար: Վերջապէս յիշելու է Տէրութեան որոշած 14 միլիոն նպաստը սկզբնական ձրի կրթութիւնն աւելի յաջողութեամբ կարգադրելու համար:

Այստեղ նշանակված են առաւել նշանաւոր ծախսերը, որոնք միլիոններով են համարված: Կան ուրիշ ծախսեր ևս, որոնք նոյնչափ մեծաքանակ չեն, բայց նոցա ամբողջ գումարը 4 կամ 5 միլիոնի է հասնում: Օրինակ. 50,000 մարմնամարզու-

Թեան համար, 40,000 Փրանկ երգեցողութեան և
Նկարչութեան համար, 150,000 Փրանկ աշխարհա-
գրութեան ուսումն առաւել տարածելու համար,
30,000 Փրանկ գիտնական գործիքների համար
և այլն :

Թէ Ֆրանսիան իր քան է ծախսում միայն իւր սկզբ-
նական ուսման վերա, անկասկած շատ հետաքրքիր
խնդիրներից մին է հետազոտելու: Եւ սորա համար
բաւական չէ իմանալ միայն թէ որքան է տալիս
Տէրութիւնը, հապա ինկատ առնելու է հասարա-
կութիւնների և նահանգների ընծայաբերութիւն-
ներն ևս :

Հետեւեալ ցուցակներից կարելի է իմանալ թէ որ-
քան է վճարում Տէրութիւնը և իր քան հասարա-
կութիւնները :

1870 թ.	1884 թ.
Նուէրներ և կտակած- ներ 1,000,000.	„ 688,000.
Հաստրակութիւնների վճար 16,127,143.	„ 26,887,283.
Ընտանիքների վճար (ու- սման վարձ). 19,169,476.	„ 0
Նահանգների վճար 4,944,319.	„ 14,992,700.
Տէրութեան վճար 8,751,700.	„ 94,258,575.
„ 8,751,700.	Մասնաւոր ծախսեր մօտ 4,500,000.
Ընդամենն 50,992,638	

Ընդամենն 141,306,498.

Ուրեմն, աւելացնում է ազգային ժողովի ղեկուցա-

րար պ. Դիւքստը, հասարակական մի միայն սկզբնական ուսման ծախսերն Պրանսիայում աստիճանաբար աւելացել են 14 տարիներում 50,992,638 Փրանկից մինչև 141,306,498 Փրանկ այսինքն աւելացածն է 90 միլիոն 313,860 Փրանկ։ Անկասկածելի է, որ այս գումարը դեռևս իրականութեանց ստոր է, որովհետև սորանում չկան ոռճիկներ աւելացնելու ծախսեր, մասնաւոր դասընթացների ծախսեր, և այլն և այլն, որ արեւ են հասարակութիւնները և յատկապէս յայտնի մեծ քաղաքները :

Այս գումարներից յետոյ հեշտ է իմանալ թէ ի՞նչ է արժու՞մ Պրանսիայում իւրաքանչիւր մանուկը, յաճախելով սկզբնական դպրոցը: 1870 թ. միջին ծախսն իւրաքանչիւր մանուկի համար 12 Փրանկ 36 սանտիմ էր, իսկ 1884 թ. նոյն ծախսը 26 Փրանկ, 66 սանտիմ էր: Ծախսերի այս յաւելումն դպրոցների և ուսուցիչների թուի բազմանալու հետևանք է: Աշակերտների թուի աւելանալն աննշան ազդեցութիւն ունի ծախսերի վերա:

Թէպէտ ոմանք քննադատում են Տէրութեան արած սկզբնական կրթութեան համար այս մեծաքանակ ծախսերը, սակայն Տէրութիւնը ուշք չէ դարձնում այնպիսի անհեռատես քննիչներին, քաջ ճանաչելով, որ ազգի և տէրութեան ամենաթանկագին և անբռնարարելի հարստութիւնը և զօրութիւնը նորա ժողովրդի ուսումն և կրթութիւն են: Դպրոցի և ուսման համար գործադրած մեծամեծ ծախսերով Պրանսիան սխուժէ եվրոպայում առաջնակարգ տեղ բռնել, և ուրիշ աղգերն սխուժին:

այժմ Ծրանսխային Հետեւել, մինչդեռ 10—15 տարի առաջ Ծրանսխան գրեթէ յետ մնացած տէրութիւն էր Համարվում մանկավարժութեան վերաբերմամբ:

Հայ ուսուցիչները կարգաւորվ սոյս տեղեկութիւնները կարող են Համոզվել, որ մարդկութիւնը առաջադիմում է և սրտով և մտքով միանալ մարդկութեանը, աշխատել, աշխատելու սովորելով:

ԽՄԲԱԳՐԱԿԱՆ ՅԻՇԱՏԱԿԱՐԱՆ:

Ապրիլի 21-ին Արարատեան Մայր Աթոռի Ս. Էջմիածնի տաճարում 30 հոգևորական և աշխարհական պատգամաւորների ժողովում ամենայն Հայերի Կաթողիկոսացունքը ընտրվեցան Արքայական Սեփեւեղեկ Արքեպիսկոպոսը 30 ձայնով և Արքայական Մակար Արքեպիսկոպոսը 16 ձայնով, որոնք առաջարկվեցան ի Հաստատութիւն Ընտրութեան Կայսեր:

Կ. Պօլսի նորընտիր Պատրիարքն Ամենապատիւ Յարութիւն Արքեպ. Վեհապետեանը մեծ հանդէսով և հայագն ժողովրդի խորին համակրական ցոյցերով ժամանեց Կ. Պօլիս և ունեւորով Հայաստանի եկեղեցուն, ազգին և սահման սղոյութեանը հաւատարիմ ծառայութիւնը, սկսեց յարել իւր Պատրիարքական 'վեհ պաշտօնը: Ամենապատիւ Յարութիւն նորընտիր Պատրիարքից ազգը մեծամեծ յոյսեր ունի, ինկատի ունելով նորա խելացի, ուսումնասէր և խստաբարոյ բնաւորութիւնը:

Վիկտոր Հիւգօ այժմ 83 տարեկան է։ Այս տարի պիտի հրատարակվի նորա հեղինակութիւնների նոր տպագրութեան առաջին հատորը, որը տպագրութեան ներկայգաղափարացման արդարեւ հրաշալիք պիտի համարվի։ Ամբողջ հրատարակութիւնը 40 հատոր կլինի, իւրաքանչիւր հատորը 5 տետրից, 80—100 էրեսով, պատկերներով և նկարներով, Գիղօի տպարանում, ամենընտիր թղթի վերա։ Իւրաքանչիւր տետրը 6 ֆրանկ կարժենայ, իսկ հեղինակութեան ամբողջ օրինակը 1200 ֆրանկ։ Նկարները պիտի գերազանցեն մինչև այժմ տեսնվածը։ Վ. Հիւգօի 4 պատկեր, 250 մեծ և 2500 փոքր նկարներ կլինին։ Բոլոր տպագրութեան ծախսը կլինի 2 միլիօն 500,000 ֆրանկ, սորանից նկարների վերա կծախսվի 1 միլիօն 500,000 ֆրանկ։ Ուրիշ արգելքներին չհանդիպելու համար կազմվեցաւ բաժանորդական ընկերութիւն, որը հրատարակութիւնը պիտի վերջացնէ առ 1887 թ. համալրապահական արուեստահանդէսն։ Այսպէս գիտեն ֆրանսացիները յարգել իրանց մեծ և անուանի մատենագիրներին։

Լօնդօնում աճրդով ծախվեցաւ առաջին անգամ տպված աստուածաշունչներից մին 30,000 մանէթով. *Biblia Sacra Vulgata* (Մայնց, 1450—1455)։ Այս օրերումս նոյնտեղ ծախվեցաւ միւս հռչակաւոր գերքը 49,000 մանէթով, այս վերնագրով. *Psalmorum Codex, latine cum Hymnis oratione Domenica, Symbolis et notis musicis. Folio. Moguntiae 1449. Fust et Schaeffer.*

Ֆրանսական Սէն—ժիւստ քաղաքում բնակումէ ժիրօ անունով այրի կին, որը ծնվել է մարտ ամսում 1761 թուին և այժմ 124 տարեկան է, բոլորովին առողջ և ակտիվ ուսող, պակասումէ միայն յիշողութիւնը: Ժիրօն բնակումէ Ս. ժիւստ քաղաքի ծայրում մի խրճիթում և վայելումէ բնակիչներին բնդհանուր համակրութիւնը, որոնք պարծենումեն, որ նոցա մէջ է ապրում «աշխարհի ամենահասակաւոր կինը»:

Ամէրիկական Չիկագօ քաղաքի Westen (Ուեստըն) լրագրի խօսքով այնակա ապրումէ մի ոմն Զօն Կօնզ, որը ծնվել է 1739 թ. և այժմ 145 տարեկան է: Երևի սա աշխարհի ամենածեր սղամարդ է: Այժմ այս զարմանալի ծերունին պահվումէ Չիկագօի հնազնդական թանգարանում և միայն տոմսակ ունեցող այցելուներին ցոյց են տալիս նորան:

Բտալական Ֆլօրէնսիա քաղաքի մի հիւրանոցում սպասաւորումէր Սիլվիօ Հօջալզի, որին իւր հիանալի գեղեցիկութեամբ «աշխարհի գեղեցկագոյն» էին համարում մերձաւորները: Նոյն հիւրանոցի տէր ամէրիկացի յայտնի հարուստը Շալլը իւր աղջկան հետ, որը միակ ժառանգուհի էր ահագին հարստութեան: Աղջիկին աղքատ երիտասարդին տեսնելուն պէս սերահարեցաւ և սպառնալով հօրը թէ ինքնիքան կսպանէ, եթէ հայրը չթոյլատրէ նորան Սիլվիօի հետ պատկիւնը, համոզեց և պատկիւնեցաւ—միաւորելով հարստութիւնը գեղեցկութեան հետ:

Նիւ—Սուէէանի արուեստահանդէսում կար 83 տարեկան—նեգրին—Էշլա Ույտին սրահականած անդրա՝ վարտիկը, որը այժմ 200 կտորներ և կարկատանքներ կարած ունի. նախնի նիւթից մնացել է միայն մի փոքրիկ կտոր $1\frac{1}{2}$ մատնաչափ. Ույտը ասում է, որ 43 տարեկինչ որ հագել է այն անդրավարտիկը ամեն օր կրելով. Այն օրից մօտ 1000 կտոր և կարկատանք կարվել է և քանդվել է վերաշից. Ույտը (White) ամենեւին չէր համաձայնում այս լար գանձը հանելու, բայց համոզեցին թէ սորանով նա կնպաստէ աղքատին ձեռնարկութեանը:

Նիւ-Խօրկում սկսեց հրատարակվել Թաշկինակ (Packet Landkerchief) լրագիրը բամբակեայ գործուածի վերայ, Թաշկինակի մեծութեամբ, և կարգադրեց յետոյ լինումէ իսկապէս Թաշկինակ քիմը մաքրելու. Մուրը ոչ սեանցնումէ և ոչ հոս ունի. Թաշկինակ լրագրի տարեկան գինը (365 համարների) $25\frac{1}{10}$ աւելի արժան է քան թէ նոյն կտորից նոյնչափ մաքուր Թաշկինակները:

Մի ոմն Վելհէմ Գրօս Վէհնայում ձեռնարկումէ հրատարակել նոր լրագիր, որի անունը զեռ չէ գրաւել, իսկ թոյլտուութիւնը և փողը արդէն պատրաստ են. Նոր լրագրում այն յօդուածները միայն պիտի հրատարակվին, որոնք չեն ընդունվել հրատարակվելու ուրիշ լրագիրներում և ամսագիրներում:

Ամէթէկական լրագիրներից մին հրատարակեց ամենազեռայ լրագիրների թղթակիցներին համար Կառն

պատուելածները, որոնք կարելի էր ուրիշ երկիրներ
ի թղթակիցներին ևս: Սոքա են.

ա. Խրաքանչիւր տեղեկութիւն անմիջապէս հա-
ղորդել, որովհետեւ ինչ որ գործվելու կամ ձեռնարկ-
վելու ժամին նորութիւն է, մի ժամից յետոյ արդէն
հին նորութիւն կլինի:

բ. Հաղորդել լոկ փաստ, համառօտ, առանց ան-
մենայն եզրակացութիւնների և դատողութիւնների:

գ. Շարադրել պարզ, գրել որոշ, մանուալաճա-
նուններ, ազգանուններ և թուեր:

դ. Նրբէք չգրել երէկ, այսօր, վաղը, այլ նշա-
նակել օր և թիւ:

ե. Գործածել աւելի վերջակէտ քան ստորակէտ,
բայց չմոռանալ թէ մին և թէ միւսը:

զ. Նրբէք չուղղել անճիշտ գրված բառեր և
թուեր, այլ ջնջել անճիշտ գրվածը և նորից գրել:

է. Գրել միայն թղթի մի երեսի վերա, միւս ե-
րեսը ազատ թողնելով: Սորանով գրվածը կարելի է
մասնների բաժանել և զանազան գրաչափներին
յանձնել, որով աւելի շուտ կկատարվի տպարանա-
կան գործը:

ը. Միշտ ստորագրել յօդուածը: Սա պայման է
հրատարակութեան անհրաժեշտ, հաւաստիու-
թեան և քաջութեան: Խմբագրութիւնն արդէն ինքն
գիտէ թէ երբ պէտք է հրատարակել և երբ ծած-
կել ձեր ազգանունը:

թ. Կարդալ միշտ գրածը և ուղարկել խմբագրու-
թեանն այն ժամանակ միայն, երբ գրածովն ինքն
հեղինակը գոհ կլինի:

ժ. Հաղորդած տեղեկութիւնների մէջ եղիւ ան-

արայման կերտով ազնիւ և անկաւառելի կերտով ճշմարտախօս, լիշեղով որ քեզ լսումէ և հաւատումէ բոլոր քո ազգը և եթէ նորան կխաբես և կծախես—նոյնքն կդատաւարտէ քեզ:

Հայկական սարբերութեւրթերի թղթակիցները երևի կցանկանային երբէք չիմանալ մանաւանդ այս վերջին 10 սրտուիրանը: Որովհետեւ հայ թղթ-թակիցի համար մեծ մասամբ, նոյն և խմբագիրներէ համար ազնուութիւնը, ճշմարտախօսութիւնը դատարկ, աննշան խօսքեր են. նոյս համար առաջին և վերջին սրտուիրանն է անձնական կերք և անձնական յարարերութիւն:

4. Պօլսի փունջ լրագրի խօսքով, պաշտօնական սեղեկութիւններէ համաձայն, 1884 թ. Թիւրքիայում հրատարակվել է 441 գիրք: Սոցանից 113 գիրք Թիւրքերէն, 64—հայերէն, 56—յունարէն, 5—բօլգարերէն, 1—ֆրանսերէն, 1—անգլիերէն և 1—եբրայեցերէն: Ամբողջ Թիւրքիայում անցեալ տարի հրատարակվում էին 105 լրագիր և ամսագիր, որոնցից 32—Թիւրքերէն, 22—ալբաներէն, 21—հայերէն, 12—յունարէն, 10—ֆրանսերէն, 2—խոտալերէն, 2—եբրայեցերէն, 1—բօլգարերէն և 1—անգլիերէն:

Անցեալ 1884 թ. հրատարակվեցաւ կովկասեան ուսումնական նահանգի հոգաբարձուի հաշիւ: Հաշուից երևում է, որ ալբանական գիմնագիօններ 7 և պրօգիմնագիօններ 4 էին, ծախսվել է 531,000 մանէթ: Պաշտօնեաներ 236 են եղել, սոցանից 132 ուսու-

ցիւններ, մանկավարժական խորհուրդների թիւը 648, աշակերտներ 3,567 են եղել: Անդրկովկասի բնակիչներ 4 միլիոն 13,0000 համարելով, 1664 բնակիչ 1 աշակերտ: Նոյն տարի ուսումն աւարտել են 133 աշակերտ, արձակվել են 514, պատժվել են 265, մեռել են 11 աշակերտ: 5 գիմնազիւններ գիշերօթիկ աշակերտներ ևս ունին, որոնց թիւը 644 է: Բէաւական ուսումնարաններ 6 են, ծախսվել է 316,000 մ., 80 ուսուցիչներ, 2,256 աշակերտներ, (գիշերօթիկներ—487 են), արձակվել են տարվան ընթացքում 392: Օրիորդական գիմնազիւններ 7 են, սրբօգիմնազիւններ—9, 3,405 աշակերտուհիներ, ծախսվել է 207,000 ման.: Ուսումն աւարտել են 209 աշակերտուհի, ուսուցչուհիներ 150, ուսուցիչներ—139: Հինգ մանկավարժանոցներում կան 405 աշակերտներ, և 27 քաղաքային դպրոցներում կան 4,630 աշակերտ, 60 ուսուցիչներ: Սկզբնական դպրոցներ 1045 են, 56,006 աշակերտներով և աշակերտուհիներով: Մասնաւոր դպրոցներ 102 են, 265 ուսուցիչներով և 3973 աշակերտներով: Հոգաբարձուին չենթարկվող դպրոցներ, մաՀմետական և եբրայական դպրոցներով, 3,240 են 108,375 աշակերտներով և 2606 ուսուցիչներով, որոնցից 500 կանայք են:

Ներքին գործերի նախարարութեան վիճակագրական յանձնաժողովը հրատարակեց տեղեկութիւններ գիւղական սկզբնական դպրոցների մասին եվրոպական Ռուսիայի 50 և Վհատտանի 10 նահանգներում: Ռուսիայում կան ընդամենն 22,770 գիւղական սկզբնական դպրոցներ, 1 միլիոն 140,915

աշակերտներով (904,916 տղաներ և 235,997 օր-
որդներ), և 36,955 ուսուցիչներով (սոցանից 12,566
հոգեւորականներ, 19,511 ուսուցիչներ և 4676 ու-
սուցչուհիներ): Տասն դպրոցական նահանգների է
բաժանված տէրութիւնը, բայց Կովկասից.—Պէտէր-
բուրգի նահանգ—1,517 դպրոցներով, Մոսկովայի—
3,919 դպրոցներով, Սարկովի—2,219 դպրոցներով,
Կիեվի—3,635 դպրոցներով, Օդէսայի—1365 դպրոց
ներով, Կազանի—2535 դպրոցներով, Օրէնբուրգի
—1236 դպրոցներով, Վելնայի—1514 դպրոցնե-
րով, Դորպատի—2460 դպրոցներով և Վարշա-
վայի—2287 դպրոցներով:

Այս 1885 թ. յունվարից սկսվեցաւ Ա. Գէրեկայի
Նիւ—Իօրկ քաղաքում միջազգային լրագիր հրա-
տարակվել եվրոպական 12 գլխաւոր լեզուներով:
Գլխաւոր լեզուներն թուում կան ռուսերէն և լե-
հերէն ևս:

Ջանազան լեզուներ սովորելու համար հարկաւոր
է բաւական շատ ժամանակ և աշխատութիւն գործ
դնել: Կովկասի և Ղրիմի հայերը մանկութենից գրե-
թէ երեք լեզու են խօսում. հայերէն, վրացերէն և
թիւրքերէն (Թիֆլիսում), կամ հայերէն, թիւրքե-
րէն և ռուսերէն (Ղրիմում), թէպէտ գերմանացի
Կարլ Ֆոխտը ասումէ, որ մանուկը մի երկրորդ լե-
զու սովորել պիտի չսկսէ 12 ամեայ կամ 13 ամեայ
հասակից առաջ: Բայց Ֆոխտի խօսքը քերականօրէն
ուսումնասիրելուն է վերաբերվում: Վարդուց մար-
դիկ մտածումէին մի ընդհանուր լեզու գտնել, որը

ամենքին հասկանալի և ծանօթ լինի, բացի մայրենի լեզուից: Նրահայալթեան այս երազն այժմ իրականութիւն է դարձել: Ընդհանուր լեզուն կայ այժմ, ունի իւր քերականութիւն, իւր բառարան, իւր ամսագիր, իւր ուսուցիչներ, իւր աշակերտներ: Այս նոր լեզուի հնարողը Շէէէք պատօրն է գլխից բացի Վէննայում: Ընդհանուր լեզուն ստեղծէ ընդհանուր լեզուով Volapuk (Վօլապուկ): Ինչ որ լատինեղէնը գիտականների համար, ֆրանսերէնը դիւանագէտների համար է, վօլապուկը նոյն կլինի արուեստաւորների, վաճառականների, ճանապարհորդների, ամենքի համար:

Վօլապուկը չափազանց պարզ լեզու լինելով ընդունակ է, ասումեն, մարդկային ամենայն միտք արտայայտելու բանաւոր կամ գրաւոր կերպով: Վօլապուկի բառարանը մինչև այսօր 2762 բառ ունի, որ քանի մի ամսում կարելի է սովորել: Քերականութեան կանոններ սովորելու բաւական է քանի մի օր միայն. բառերը գրովումեն լինչպէս որ արտասանվումեն: Բացառութիւններ չկան. ոչ նախդիրներ, ոչ սեռ, ոչ հոլովմունք, ոչ խոնարհմունք. բոլոր անունները միակերպ են հոլովվում և բոլոր բայերը միակերպ են խոնարհվում:

Արդէն քանի մի մեծ քաղաքներում կան ուսուցիչներ, որոնք ուսուցանումեն Վօլապուկ, որի քերականութիւնն արդէն երրորդ տպագրութիւն ունի: Նոյն Շէէէքը հրատարակումէ Վօլապուկով մի ամսագիր, որանց տպվումեն բազմաթիւ առևտրական ծանուցմունք զանազան երկիրներէից: Նրեի մեր ընթերցողներէից շատերը այս առգիրը կկարդան

Ճաղըրալի Ժալտով և ուսեր բարձրացնելով: Բայց
Թէ սկզբում օտարոտի և անիրազործելի համար-
ված քանի երևոյթներ մարդկային կեանքին յար-
մարութիւններ ընձեռող շատ օգտաւէտ իրականու-
թիւններ են դարձել....

Պաշտօնական տեղեկութիւններէց յայտնի է, Թէ
Կովկասում որքան ընդարձակ տեղերում տնկված
են այգիները, որոնք բռնած ունին 100,000 դեսեա-
տին տեղ և տարեկան արդիւնաբերւումէ 11 միլիօն
կուժ գինի: Ահագին հարստութիւն, եթէ թրինաւոր
կերպով գործադրել իմանան: Անբաղդաբար երևի
շատ մօտակայ ապագայում մեր այգիները եվրօ-
պացիներն ձեռք կանցնեն, և մեր այգետէրերը
դատարկ կմնան....

Վերջին մի դարի ընթացքում 12 կանոյք գանա-
դան համալսարաններում ստացել են դօկտօրի գիտ-
նական աստիճան: Առաջինն Շւէտցէր հռչակաւոր
պատմաբանի դուստր էր, որ Հէյդըլբէրգի համալսա-
րանում փիլիսոփայութեան դօկտօրի աստիճան ստա-
ցաւ 17 տարեկան հասակում: Նրկորդը Զերսլա
էր, որ 1817թ. Հէսսէնում բժշկականութեան դօկտօրի
աստիճան ստացաւ: Շիլադի ստացաւ բժշկակա-
նութեան դօկտօրի աստիճան 1877 թ. Յիւրիխում,
Պէյման—1883 թ. Բէռլնում, Պատանի—1884 Բօլօ-
նիայում: Տ. Պօէ քանի մի տարի առաջ Տուրինում
երաւագիտութեան դօկտօրի աստիճան ստացաւ և
փաստաբան դարձաւ: 1874 թ. փիլիսոփայութեան
դօկտօր դարձաւ տ. Կօլալէվսկայեայ և այժմ Ուի-

սալի Համալսարանում մատչմատիկայի պրոֆէսոր է, վերջապէս նոյն Համալսարանում 1883 թ. տ. Յրի նշանաւոր հետազօտութիւն կարդաց Թագաւորի ներկայութեամբ Շվէցիայի և Հօլլանդիայի զիւանագիտական յարաբերութիւններէ մասին, Կարոլոս Ժ-ի օրով։

Յայտնի է, որ Յրանսիայի և Գերմանիայի մէջ եղած վերջին պատերազմից յետոյ, Ալգաս և Լօռէն ֆրանսական նահանգները Գերմանիան ձերբակալեց։ Այդ նահանգներում առ 1 ապրիլի անցեալ 1884 թ. կային 2690 սկզբնական դպրոցներ, 232,245 երկսեռ աշակերտներով, սոցանից Լօռէնում կային 1125 դպրոցներ, 63410 երկսեռ աշակերտներով, Նոյն սկզբնական դպրոցներէ ուսուցիչներէ թիւն էր 2472 (17 հոգեւորականներ) և 2046 ուսուցչուհիներ (1,331 հոգեւորականներ)։ Այս 2690 դպրոցներէ 2232 դպրոցներ կաթօլիկական, 258 դպրոցներ աւետարանական են, 34 դպրոց անխտիր դաւանութեամբ և 66 դպրոց երբայական են։ Երբայական դպրոցներում սովորում են 2,661 աշակերտ։ Ալգաս — Լօռէնում կային 106 սկզբնական մասնաւոր դպրոցներ, 6589 աշակերտներով, որոնց ուսուցանում էին 58 ուսուցիչներ (45 աշխարհականներ) և 129 ուսուցչուհիներ (85 հոգեւորականներ)։ Այլև Ալգաս — Լօռէնում կան 7 բարձր սկզբնական դպրոցներ 895 աշակերտներով և 39 ուսուցիչներով, նոյնպէս և 128 դասընթացներ 2665 երիտասարդների համար, որոնց դասախօսում են 168 ուսուցիչներ և 5 ուսուցչուհիներ (2 հոգեւորական)։

Շնորհակալութեամբ ստացանք և կարդացինք մեծ. պ. Ս. Վարչամեանի հեղինակութիւն Ներսէս Պատրիարքի ընտրութիւնն ի կաթողիկոսութիւն: Կուսալինք, որ պ. Վարչամեանը բաւական մեծ աշխատութիւն կրելով, հետաքրքիր դէպքերի նըկարագրութիւններով հարստացած աւելի նշանաւոր գործ պիտի հրատարակէր... Տպագրական սխալներն ևս բաւական շատ են:

Շնորհակալութեամբ ստացանք «Խնչով են ապրում մարդիկը», հրատարակութիւն Մ. Հ. Ռ. Գ. Ը: Ո՛րքան հաւանելի է նիւթը, նոյնքան մեզ անհաւանելի է գործաշրած գաւառական քաղաքը: Խնչի հայ մանուկը դատաւարոված պիտի լինի «կուրդիէն, նիսիւ, շաւար, շինքս, ջոկի, եօշ, ժաժ, գարգունդումէ, խաթի, քամար, զերեկան, խուճուճ, եարապ, բոխէն, հաշո, եալլա, օջորք, օջաշ, Լըհէք, կալան եախէս» ետլն ետլն քաղքաքոս քառերը սովորելու...

Պ. Յ. Յ. գրումէ մեզ հետեւեալ տողերը Վարչարչապատից: «Շնորհակալութեամբ ստացաւ Մանուկարձանոցի տետրները: Քանի գնումէ, այնքան հետաքրքիր է դառնում ձեռ հանգէսը: Ես կարծումեմ թէ Մանուկարձանոցը վերին աստիճանին օգտաւէտ պտըրերաթերթ է ոչ միայն ուսուցիչներէ, այլև ամեն լուսամտի ծնողների համար: Եթէ ուզել է, որ դատարարակութեան մեծ գործի մէջ մեծ դերը, անվտանգութիւնը դերը ծնողներին է, Մանուկարձանոցը ոչ միայն հաղուադէտ բան է, այլև անգին: Ուզելն

ասած, ես նորից կարգացի բոլոր համայններն և հասայ այն եզրակացութեանը, որ Մանկավարժական պետքէ ստանայ նա, ով նախանձախնդիր է ազգային լուսաւորութեան, որի հիմն խելացի կերպով մասաջ սերունդ կըթելն է:

«Իմ համակրութիւնս յայտնելու համար, խնդրումեմ իմ հաշուով մի օրինակ (1885 թ.) ուղարկէք Գանձակի հոգևոր դպրոցի համար, ալն դպրոցի, ուր ես ստացել եմ սկզբնական ուսումն: Եթէ համեմատենք (եթէ հնար լինի համեմատութեան) այն անկանոնութիւնը, մեքենայականութիւնը, որոնք 67—68 թուականներում Գանձակի հոգևոր դպրոցի սկստէմն էին անուանում, ձեր քարոզած մանկավարժութեան հետ, կարելի է կարծել թէ ես սովորել եմ այն XIV—XV դարերում, երբ Վելիէֆ և Նան Հուս աշխատում էին խորտակել այն մտքերն և եղանակը, որոնք կաշկանդում էին մարդի հայեացքը և բթամտացնում:»

Ամբողջ տարի աշխատելով, կյուսայինք թէ հայ ուսուցիչները կսթափին վերջապէս աններելի անտարբերութենից դէպի իրանց պաշտօնը, թէ նոքա ամբողջ տարի ստանալով Մանկավարժական ոցը, կարդալով նորա կենսական և օգտաւէտ յօդուածները, ըմբռնելով նորա գեղեցիկ ուղղութիւնը, կըզարթեն, կենդանութեան օրէիցէ նշաններ ցոյց կտան, կխմբելին Մանկավարժական ոցի շուրջ, կյօժարեն սորան իրանց թարգման և բերան շինել, և սա հայ ուսուցիչներն սիրելի գրքոյի կդառնայ.... Բոլորովին դուր եղան մեր յոյսերը: Հայ ուսուցիչները, սակաւիկ բացառութեամբ, նոյն անբանիմաց

անտարբերութիւն և անհոգութիւն շարունակեցին ցոյց տալ առ Մանկավարժանոցը, ինչ որ ցոյց էն տուել միւս ամեն հայ մանկավարժական պարբերութեքներին, որոնք և դադարեցին հետագհետէ ուսուցիչներին չբաժանորդագրվելու պատճառով: Հայ ուսուցիչներն ընթերցանութեան ճաշակ չունենալով և անընթերցասէր լինելով, շարունակումեն իրանց բարոյական և մտաւոր պաշարը բամբասանքներով և զրախօսութիւններով լի լրագրական լուրեր հաւմարել և նոցանով միայն զարգանալ: Իսկ երբ որ մի հոգաբարձու կամ մի տեսուչ արդար և իրաւ խօսքով կիշեցնէ նոցա իրանց պաշտօնի պարտքերը, և երբ իրանց վերաւորված կհամարեն, այնուհետեւ կսկսեն իրանք ևս ամենայն անխղճմտութեամբ բամբասանքներով և զրախօսութեամբ լի թղթակցութիւններ հրատարակել: Ամեն դպրոցասէր Հայ շատ և շատ պիտի ցաւէ, որ հայ ուսուցիչները չեն կամենում մանկավարժօրէն զարգանալ, մանկավարժական խնդիրներ ուսումնասիրելով, մանկավարժական պարբերութեքներ ընթերցասիրելով, և այսպէս մեր դպրոցների թշուառ դրութեան պատճառ են դառնում...

Խորին և անկեղծ ցաւակցութեամբ իմացանք Բագուի պատուական Տ. Թադէոս ա. քահ. Բուդաղեանի մահը, որն իւր ընտիր բարեմասնութիւններով հայ քահանաների մէջ հազուադիւս անձն էր: Մանկավարժանոցի խմբագրողը քաղցրութեամբ կիշէ միշտ երջանկայիշատակ Տէր Թադէոսին, վայելած լինելով նորա անմոռանալի բարեկամութիւնը: Ազնուազօյն ծաղիկներով թող ծածկվի Տէր Թադէոս ա. քահ. Բուդաղեանի գերեզմանը:

ԾԱՆՈՒՑՄՈՒՆՔ

Ա Ղ Բ Ի Ի Ր

Պատկերադարձ ամսագիր երեխաների և դաստիարակների
Համար: Տարեկան գինն է 3 ման: Հասցեն. Тифлисъ.
Редакция „Агбюръ“.

Խմբագիր-Հրատ. Տ. Նազարեան:

Ա Ր Զ Ա Գ Ա Ն Ք

Քաղաքական—գրականական շաբաթաթերթ: Տարեկան
գինը 5 ռ.: Հասցեն. Тифлисъ. Ред. „Ардзаганкъ.“

Խմբ.-Հրատարակիչ Ա. ՅուլՀաննիսեան.

Ա Ր Ե Ի Ե Լ Ք

Օրագիր քաղաքական և ազգային: Տարեկան գինն է
56 Ֆրանկ, կէս տարվան 28 Ֆրանկ: Հասցեն. Կ. Պոլիս:
Ղալսթիա, Նորատուռնիկեան խան:

Ա Ր Ե Ի Ե Լ Ե Ա Ն Մ Ա Մ ՈՒ Լ

Ամսագիր Հրատարակվում է Զմեռնայում: Տարեկան գի-
նը է 4 մէՃիտիէ արծաթ: Խմբագիր-տնօրէն Մ. Մամուրեան:
Ռուսաբնակ Հայեր կարող են բաժանորդ գրվել ալ. Շահվեր-
դեանի լրագրական գործակալութեան միջոցով Թիֆլիսում:

ԲՈՒՐԱՍՏԱՆ ՄԱՆԿԱՆՑ

Պատկերադարձ Հրատարակութիւն ամիսը երկու անգամ:
Տարեկան գինն է 4 ռ.: Հրատարակվում է Պոլսում:

ՄԱՆԿԱՎԱՐԺԱՆՈՑ.

1885 թ. ՄԱՆԿԱՎԱՐԺԱՆՈՑ ամսագիրը հրատարակվում է գլխավորապես մանկավարժական ուղղությամբ: Իւրաքանչիւր երկամսեայ մի տետրը երկու լիթեր լից է: Յուլիս — օգոստոս ամիսներ չի հրատարակվի:

ՄԱՆԿԱՎԱՐԺԱՆՈՑԻ տարեկան գինն է 3 մանէթ:
Ստորագրւողները յատկապէս պիտի դիմեն այս հասցեով. Ахалцихъ. Редакціи Манкаваржаноцъ.

Խմբագրող—Հրատարակող ԽՈՐԷՆ Ծ. ՎԱՐԴ. ՍՏԵՓԱՆԷ:

Համակեդրոնական Պրօգրամներ—Ծրագրերներ (առաջին փորձ) աշակերտական կանոններով և դաստիարակների համար հրահանգներով, Խորէն Ծ Վարդ. Ստեփանէի ուղխատութեամբ չօրինած, ճառվում են Թիֆլիսում Կեդրոնական Գրալաճառանոցում (Центральный Книжный магазинъ) և Զաքարեանի/կասեան Կ Գրալաճառանոցում (Кавказская Книжная торговля. З. Григурова): Գրքովի գինն է 50 կ.:

Дозволено ценз. Тифлисъ, 8 мая 1885 г.

Типографія М. Каламгарова, Алек. ул. д. № 2.